

บทที่ 4

การศึกษาลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยในเขตคลองสาน

ในการศึกษาลักษณะที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อยในเขตคลองสานนี้ ได้เลือกศึกษาโดยใช้เกณฑ์การพิจารณาลักษณะทางกายภาพของชุมชนเป็นหลัก เป็นสภาพทางกายภาพของที่อยู่อาศัยที่เคยเรียกขานกันตั้งแต่ในปี 2503 ในชื่อต่างกัน ว่าเป็นบริเวณเสื่อมโทรมบ้าง แหล่งเสื่อมโทรมหรือสลัมและอื่น ๆบ้าง จนกระทั่งในปี 2525 ทางราชการกำหนดให้ใช้คำเรียกลักษณะที่อยู่อาศัยแบบนี้ว่า "ชุมชนแออัด" (crowded community) โดยมีเกณฑ์การพิจารณาลักษณะที่อยู่อาศัยที่เข้าข่ายนี้จากลักษณะทางกายภาพเป็นหลัก เช่น

- ที่ตั้งอาคาร - แออัด หนาแน่น สับสนไม่เป็นระเบียบ
- สภาพอาคาร - ททรุดโทรม ไม่ได้สร้างตามแบบแผน
- สภาพแวดล้อม - ทางเดินเท้าและการระบายน้ำที่ไม่เหมาะสม ชาติที่ว่างสาธารณะขาดระบบกำจัดขยะและการบริการไฟฟ้า ประปาจากรัฐ

ประเภทของชุมชนแออัด

ชุมชนแออัดโดยทั่วไปมีการแบ่งแยกเป็น 2 ประเภทใหญ่ตามสถานะทางกฎหมาย คือ ชุมชนที่เช่าที่ปลูกบ้าน (slum) และชุมชนบุกรุกผิดกฎหมาย (squatter settlement) โดยที่ชุมชนแออัดที่ถูกกฎหมายจะมองเฉพาะด้านการเช่าที่ปลูกบ้าน หรือได้อนุญาตให้เข้าอยู่อาศัยในอาคารบนที่ดินจากเจ้าของบ้านและเจ้าของที่ดินอย่างถูกต้อง โดยจะมีสัญญาถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ก็ตาม แต่ในด้านการปลูกสร้างอาคาร อาจจะมีลักษณะที่ผิดกฎหมายบ้าง ไม่ได้รับอนุญาตให้ปลูกสร้างบ้าง หรือบ้านมีสภาพทรุดโทรมและสร้างต่ำกว่ามาตรฐานบ้าง สิ่งเหล่านี้จะถือว่าเป็นลักษณะที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่มีการผลิตโดยผู้อยู่อาศัยเอง หรือโดยเอกชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียบนที่ดิน และจะนับเป็น Housing Stock อย่างหนึ่งในระบบที่อยู่อาศัยที่รองรับประชากรกรุงเทพมหานคร โดยที่ชุมชนชุมชนแออัดส่วนใหญ่ที่ปรากฏในเขตคลองสานเป็นลักษณะของชุมชนเช่าที่ปลูกบ้าน (Land-rented slum) ชุมชนเหล่านี้ถูกกฎหมายในแง่ที่มีการเช่าที่ดินหรือได้รับอนุญาตจากเจ้าของที่ดินอย่างถูกต้อง ลักษณะเช่นนี้ถือได้ว่าเป็นลักษณะที่อยู่อาศัยผู้มีรายได้น้อย ที่มีจำนวนมากที่สุดในจำนวนชุมชนแออัดประเภทต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร

ส่วนชุมชนบุกรุก (Squatter settlement) หมายถึงชุมชนที่มีการครองครองที่ดินที่ไม่ชอบด้วยกฎหมาย ไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของที่ดิน แบ่งแยกได้คือ ชุมชนบุกรุกที่ "พบเห็นอยู่ทั่วไป" โดยที่ลักษณะภายนอกไม่แตกต่างจากชุมชนแออัดทั่วไปมากนัก ชุมชนบุกรุกขนาดเล็ก (Mini squatter settlement) จะมีขนาดเล็กกว่า เพียง 2-3 หลัง ไปจนถึง 10-20 หลัง ชุมชนประเภทนี้มักจะแอบอยู่ตามที่ลับตาคน ตั้งอยู่ในที่ "มืดซิด" ไม่เป็นที่สังเกตของบุคคลทั่วไปนัก ชุมชนอีกประเภทเป็นชุมชนแออัดที่อยู่ในระหว่างการไล่รื้อ (Under eviction slum) เป็นชุมชนเช่าที่ปลูกบ้าน และเสียสิทธิในการอยู่อาศัยตามกฎหมาย เนื่องจากเจ้าของที่ดินที่ชอบด้วยกฎหมายขับไล่ และผู้อยู่อาศัยไม่ยินยอมรื้อถอนออกไป ชุมชนแออัดประเภทนี้จะกลายสภาพจาก slum เป็น squatter settlement

ความสำคัญของชุมชนแออัดที่มีต่อเมือง

บทบาทความสำคัญของชุมชนแออัดที่มีต่อเมืองที่จำต้องนำมาศึกษาในที่นี้คือ

ประการแรก การเป็นแหล่งแรงงานระดับล่างที่ใหญ่ที่สุดในเขตเมือง เป็นแรงงานราคาถูกที่หาได้ทั่วไป เป็นภาคบริการนอกระบบ (Informal sector) ที่เกื้อหนุนการดำรงอยู่และการเคลื่อนไหวมีชีวิตชีวาของเมืองใหญ่ เช่น กรุงเทพฯ ให้เคลื่อนไหวไปได้

ประการที่สอง ชุมชนแออัดมีบทบาทแบ่งเบาภาระรับผิดชอบการจัดการที่อยู่อาศัยในเขตเมือง โดยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยหรือเป็นที่ซุกหัวนอนของผู้มีรายได้น้อยหรือกลุ่มคนจนเมืองที่มีปัญหาปากท้อง ต้องหาเช่ากินค่า ต้องใช้ชีวิตส่วนใหญ่ไปกับการดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด หรือมีรายได้น้อยพอกับการยกมาตรฐานการดำรงชีวิต ทำให้ไม่อาจหาที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นปัจจัยสี่ ที่มีมาตรฐานเป็นที่ยอมของสังคมและคนทั่วไปได้ ทำให้ชุมชนแออัดหรือ slum จึงเป็นปรากฏการณ์สามัญที่พบเห็นทั่วไปในการพัฒนาเมืองของประเทศโลกที่สาม และการมีอยู่ของชุมชนทำให้ไม่ปรากฏว่ามีคนยากจนต้องนอนเกลื่อนกลาดอยู่ริมทางเท้าหรือที่สาธารณะทั่วไปเหมือนในประเทศอินเดีย

ประการที่สาม ชุมชนแออัดทำหน้าที่เป็นกระบวนการอบรมขัดเกลา ผู้อยู่อาศัยที่เพิ่งอพยพเข้ามาซึ่งมีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมและความนึกคิดแบบชนบท ให้ปรับตัวและเข้ากันได้กับวิถีชีวิตแบบเมือง

การเกิด วิวัฒนาการ การขยายตัวและเงื่อนไขการดำรงอยู่ของชุมชนแออัด

การเกิดและวิวัฒนาการการขยายตัวของชุมชนผู้มีรายได้น้อยในกรุงเทพมหานคร มีสาเหตุสำคัญ 2 ประการคือ

ประการแรก ลักษณะประชากร เป็นมาจากผลการรวมศูนย์ความเจริญในกรุงเทพฯ จากการพัฒนาอุตสาหกรรม และการพัฒนาภาคธุรกิจ ตลอดจนการลงทุนในด้านสาธารณูปโภค สาธารณูปการอย่างขนานใหญ่ในช่วงแผนพัฒนา ทำให้เป็นปัจจัยดึงดูดประชากรจากทั่วประเทศ โดยเฉพาะจากพื้นที่โดยรอบและภาคกลางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในกรุงเทพฯ มากขึ้นในระยะแรก ๆ ของการเริ่มพัฒนาประเทศ ในระยะต่อมาเป็นผลมาจากการเพิ่มประชากรของกรุงเทพมหานคร โดยธรรมชาติ จากการศึกษาลักษณะประชากรในระยะหลังตั้งแต่ช่วง ปี 2517 ซึ่งให้เห็นว่าเป็นสัดส่วนที่เพิ่มขึ้นโดยธรรมชาติมากกว่า เป็นผลมาจากการย้ายถิ่น

ประการที่สอง ลักษณะที่อยู่อาศัย เป็นผลมาจากการแปรสภาพของที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะค่อนข้างดีเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อย หรือเป็นผลของการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้น้อยที่มีอยู่ให้หนาแน่น แออัดขึ้นและสภาพเสื่อมโทรมลง และอีกทัศนะหนึ่งเป็นผลมาจากการมองสภาพที่อยู่อาศัยที่มีวิวัฒนาการมาแต่ดั้งเดิม สร้างด้วยวัสดุที่หาได้ในท้องถิ่น ไม่เข้ากันได้กับความเป็นเมืองสมัยใหม่ในความรับรู้จากวัฒนธรรมตะวันตก

อย่างไรก็ตาม การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้ จะยังคงมีอยู่ต่อไป เนื่องจากหลายปัจจัยคือ

1) ปัจจัยด้านการอพยพ อันเนื่องจากการอพยพเข้ามาหางานทำของผู้มีรายได้น้อยในชนบท ซึ่งมักเกิดจากการอึดอัดขัดสนในการประกอบอาชีพในท้องถิ่นเดิม ทำให้ต้องมุ่งหน้าเข้ามาแสวงหาชีวิตที่ดีกว่าในเมือง ปრაกฏการณ์นี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับกรุงเทพฯ เพียงเมืองเดียว เมืองใหญ่อื่น ๆ ในภูมิภาคก็ได้รับผลจากการอพยพย้ายถิ่นของประชากรในชนบทเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตามการเพิ่มประชากรนี้ หากได้รับการสนองตอบโดยการจัดระเบียบที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมจะก็ไม่เกิดเป็นสลัมขึ้นได้

2) ความสามารถที่จำกัดในการจัดหาที่อยู่อาศัย (Low Affordability) เนื่องจากผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ความเป็นไปได้ในการหาที่อยู่อาศัยที่ "ไม่ใช่สลัม" ก่อนข้างยาก ในทางปฏิบัติ การเช่าที่ดินปลูกบ้าน เช่าบ้าน หรือบุกรุกปลูกสร้างบ้านเรือนในที่ดินว่างเปล่าต่าง ๆ และด้วย low affordability ทำให้ต้องเช่าอยู่อาศัยบนที่ดินหรือบ้านที่มี "ราคาถูก" หรือ "ต่ำกว่ามาตรฐาน" ในรูปแบบต่างๆ เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จากความหนาแน่นก็กลายเป็นชุมชนแออัดไปในที่สุด

3) ปัจจัยด้านที่ดิน การครอบครองที่ดินมีจำกัดอยู่ในบุคคลไม่กี่กลุ่มในกรุงเทพฯ ทำให้ผู้มีรายได้น้อยทั่วไปที่ปรารถนาจะเป็นเจ้าของที่ดินเป็นเรื่องยาก ทางเลือกที่ทำได้คือการครอบครองโดยการเช่าที่ดินเพื่อปลูกบ้าน เพราะราคาที่ดินในสมัยก่อนราคาถูก ยังไม่มีการใช้ที่ดินที่เข้มข้นเช่นในปัจจุบัน เจ้าของที่ดินจึงสามารถให้การแบ่งเช่าที่ดินแสวงหาผลประโยชน์ได้ทางหนึ่ง

4) ปัจจัยทางด้านกฎหมาย การขาดกฎหมายควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เหมาะสม เช่น

-ขาดปฏิบัติการทางกฎหมายในการควบคุมการครอบครองที่ดิน มีการเก็งกำไรโดยกักตุนที่ดินอยู่ทั่วไป ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ทำให้ราคาที่ดินสูงเกินกว่าที่ผู้มีรายได้น้อยจะมีที่ดินของตนเองได้

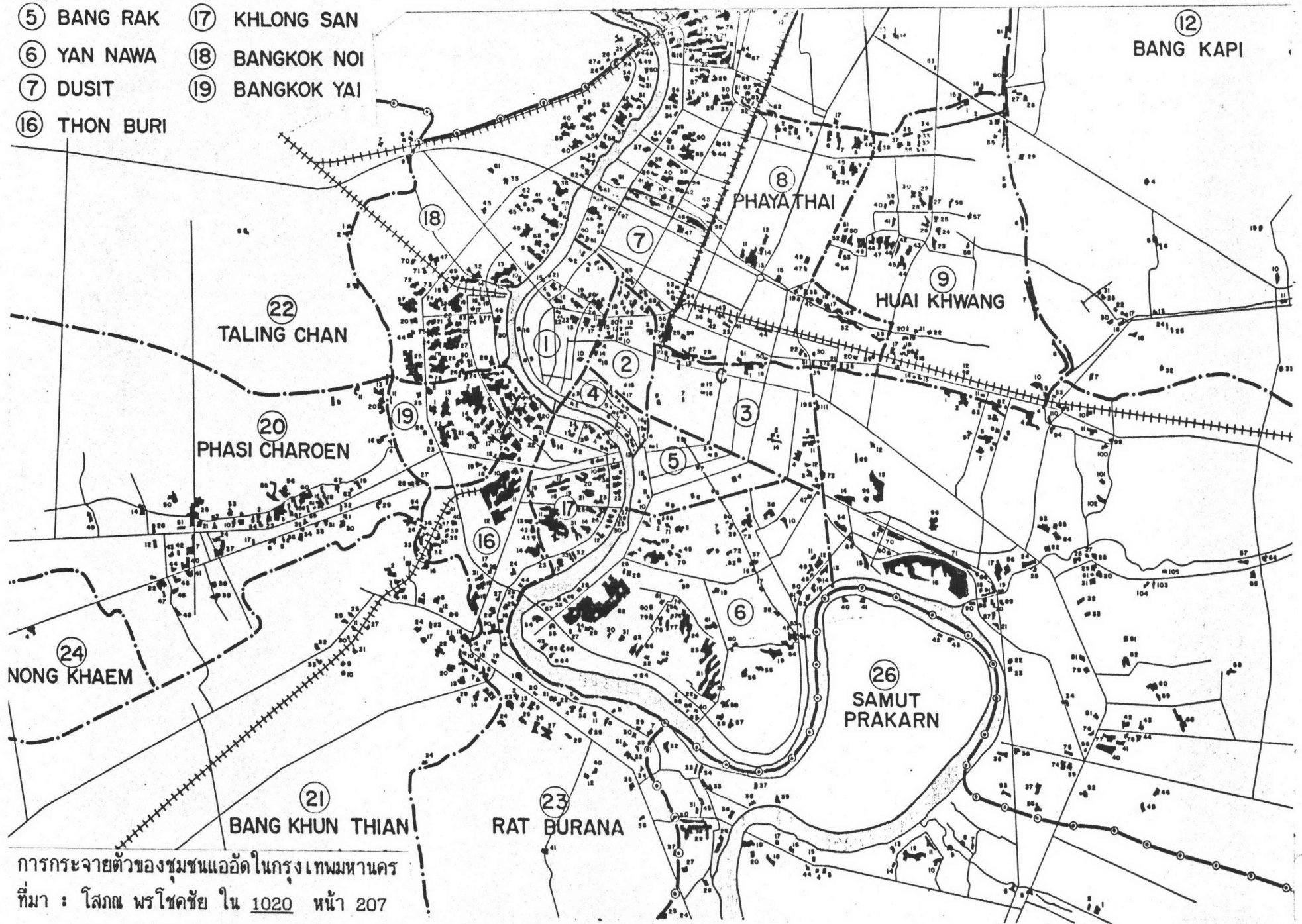
-การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เช่านั้น ไม่ได้มีการควบคุมอย่างทั่วถึงในวิธีการจัดสรร เช่น ไม่มีการจัดปรับปรุงที่ดิน (ได้แก่การถมที่ดิน หรือการสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วม) ไม่มีการจัดบริการพื้นฐานต่าง ๆ (ได้แก่ไฟฟ้า น้ำประปา) หรือถ้ามีก็ไม่เหมาะสม แปลงที่ดินสำหรับให้เช่ามักจะไม่ได้แบ่งไว้อย่างเป็นระเบียบ การปลูกบ้านจึงปลูกกันอย่างไม่เป็นระเบียบไปด้วย อันก่อให้เกิดความแออัดจนค่อย ๆ พัฒนาเป็นสภาพสลัมไปในที่สุด ดังนั้นการขาดการควบคุมการจัดสรรให้เช่าที่ดินจึงเป็นปัจจัยทางกฎหมายหนึ่งของการเกิดชุมชนแออัด

-นอกจากนี้เงื่อนไขอีกอย่างหนึ่งคือการขาดการควบคุมด้านมาตรฐานสิ่งก่อสร้าง เช่น การเช่าที่ดินอาจกระทำถูกต้องตามกฎหมาย แต่การก่อสร้างบ้านก็มักจะไม่ได้ขออนุญาต ไม่มีแบบที่เหมาะสม ทำให้บ้านที่ปรากฏออกมามีสภาพไม่ดี วัสดุที่ใช้ก็ไม่เหมาะสม จึงก่อร่างเป็นสลัมไปในที่สุด

-นอกจากการควบคุมการก่อสร้างแล้ว ยังไม่มีมาตรการทางกฎหมายในการตรวจสอบการซ่อมบำรุงรักษาที่อยู่อาศัยให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมด้วย จะเห็นได้ว่าอาคารจำนวนมากค่อย ๆ กลายเป็นสลัม ทั้งที่แต่เดิมมีสภาพดีอยู่ นี่จึงเป็นสาเหตุประการหนึ่งของการเกิดชุมชนแออัด

- ⑤ BANG RAK   ①⑦ KHLONG SAN
- ⑥ YAN NAWA   ①⑧ BANGKOK NOI
- ⑦ DUSIT   ①⑨ BANGKOK YAI
- ①⑥ THON BURI

①②
BANG KAPI

การกระจายตัวของชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร
ที่มา : โสภณ พรโชคชัย ใน 1020 หน้า 207

ปัจจัยที่มีต่อการเพิ่มของชุมชนแออัด

- 1) การไล่รื้อ การไล่รื้อเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของจำนวนสลัม
- 2) แม้จะไม่มีกรอพยพจากชนบท ประชากรในสลัมก็เพิ่มจำนวนขึ้นอยู่ดีจากการเพิ่มประชากรตามธรรมชาติ จากการที่มีครอบครัวใหม่เพิ่มขึ้นหรือแยกจากครอบครัวใหญ่มาสร้างครอบครัวใหม่ ความยากจนลงของประชากรที่มีบุตรมากไม่อาจหาเงินมาจุนเจือครอบครัว หรือยกระดับฐานะความเป็นอยู่ให้ดีกว่าเดิม ทำให้ต้องเลือกที่อยู่หรือเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนแออัด ในขณะที่ชุมชนไม่มีที่ให้ปลูกบ้านหรือต่อเติม การแบ่งห้องให้เช่าจึงเป็นทางออก และเมื่อไม่มีแม่ห้องเช่า ก็หมายถึงการหาที่สร้างชุมชนแออัดใหม่ในที่ดินที่ยังว่างเปล่าที่พอจะหาได้
- 3) ทางเลือกการให้เช่าบ้านมีน้อยลง เพราะการใช้ที่ดินเพื่อการอื่นยอมให้ผลตอบแทนแก่เจ้าของสูงกว่า ประกอบกับความต้องการใช้ที่ดินเพื่อการธุรกิจหรือการอยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงหรือปานกลางมีมาก ทำให้การเช่าที่ปลูกบ้านแก่ผู้มีรายได้น้อยจึงลดต่ำลง ทำให้บ้านเช่าเริ่มไกลออกไปจากศูนย์กลางเมือง ทำให้ผู้มีรายได้น้อยส่วนหนึ่งที่มีความจำเป็นต้องใกล้ชิดแหล่งงาน (Security to Work มีความสำคัญกว่า Security to Housing) จำต้องเลือกการอยู่ในชุมชนแออัดที่มีอยู่ หรือบุกรุกในพื้นที่ว่างอื่น ๆ ที่พอจะหาได้ในศูนย์กลางเมือง

กล่าวโดยสรุป การเกิดและมีอยู่ของชุมชนแออัดจึงประกอบด้วยปัจจัยต่อไปนี้

1. แหล่งงาน (job opportunity)
2. การเดินทางที่สะดวก (transportation)
3. ความมั่นคงในการอยู่อาศัย (tenure security)
4. การมีบริการพื้นฐานต่าง ๆ ที่จำเป็น (facilities)
5. ความสามารถในการจ่ายค่าที่พักอาศัย (affordability)

ชุมชนแออัดในเขตคลองสาน

การสำรวจชุมชนแออัดโดยภาพถ่ายทางอากาศของการเคหะแห่งชาติใน 2 ช่วงปีคือ ปี 2517 และ 2527 พบว่า ในปี 2517 มีชุมชนแออัดในเขตคลองสาน 36 แห่ง และในปี 2527 มีจำนวนลดลงเหลือ 35 แห่ง โดยมีชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วง ปี 2517-2527 จำนวน 1 แห่ง และถูกไล่รื้อในช่วงเวลาดังกล่าว 2 แห่ง ขนาดพื้นที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ในขณะที่มีจำนวนชุมชนแออัดและชุมชนบุกรุกรวมกันในกรุงเทพมหานครมีจำนวนร้อยละ 24 ของปริมาณที่พักอาศัย ในปี 2517 จากภาพถ่ายทางอากาศในปี 2517 มีจำนวนชุมชน 780 แห่ง เพิ่มขึ้น 376 แห่ง และรื้อย้ายในช่วงเวลา 10 ปี จำนวน 153 แห่ง รวมเป็น 1,003 แห่ง ในปี 2527 และที่ถูกรื้อถอน

แต่ยังไม่สมบูรณ์อีก 46 แห่ง มีประชากรอยู่ในชุมชนประมาณ 890,000 คนในปี 2517 และเพิ่มเป็น 1.1 ล้านคนในปี 2527 ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าจำนวนประชากรในชุมชนแออัดเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 2.1 ต่อปี¹

การสำรวจของโสภณ พรโชคชัย ในปี 2528² พบว่า มีชุมชนแออัดในเขตคลองสานทั้งสิ้น 38 แห่ง มีที่ตั้งกระจายอยู่ทั่วไปในเขตคลองสาน มีระยะทางห่างจากสี่แยกปทุมวัน ซึ่งเป็นตำแหน่งกลางที่อยู่ระหว่างย่านศูนย์กลางการค้าส่ง-ค้าปลีก เขาวราช-พาหุรัด กับย่านศูนย์กลางธุรกิจใหม่ สีลม-สุรวงศ์-สาทร และย่านศูนย์กลางการค้าย่อย เพลินจิต-ราชประสงค์-ประตูน้ำ เป็นระยะทางตั้งแต่ 2.8 ถึง 5.2 กิโลเมตร โดยเป็นชุมชนแออัดที่มีการตั้งถิ่นฐานนานกว่า 30 ปีถึง 29 แห่ง เป็นชุมชนที่อายุ 50 ปี 2 แห่ง และเป็นชุมชนบุกรุกที่เพิ่งเกิดในปี 2526 จำนวน 1 แห่ง มีสถานะการอยู่อาศัยตามกฎหมายเป็นสลัม จำนวน 34 แห่ง และเป็นสลัมบุกรุก 4 แห่ง โดยสลัมบุกรุกทั้ง 4 แห่งตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐ ในชุมชนทั้ง 38 แห่ง ตั้งอยู่ในที่ดินของเอกชน 23 แห่งและอยู่ในที่ของรัฐ 15 แห่ง มีชุมชนที่เคยมีการปรับปรุงชุมชนเพียง 6 แห่ง อีก 32 แห่ง ไม่เคยมีการปรับปรุง และมีชุมชนที่มีคณะกรรมการชุมชนเพียง 9 แห่ง เป็นชุมชนที่มีปัญหาการไล่รื้อ 12 แห่ง และมีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 4,343 ครัวเรือน ชุมชนที่มีขนาดใหญ่ที่สุดคือชุมชนในซอยเกษม มีถึง 600 ครัวเรือน ชุมชนที่เล็กที่สุดมีขนาด 20 ครัวเรือน เป็นชุมชนบุกรุกมากกว่า 10 ปี และมีจำนวนครัวเรือนเฉลี่ยในเขต 114 ครัวเรือนต่อชุมชน และมี 9 แห่งที่มีการสำรวจสถิติของการให้เช่าบ้านในชุมชน (รายละเอียดในตารางที่ 4.1)

เมื่อเปรียบเทียบลักษณะชุมชนแออัดในเขตคลองสานกับเขตอื่นในกรุงเทพมหานคร พบว่าเขตคลองสานมีชุมชนแออัดจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับเขตอื่นในด้วยกัน มีจำนวนชุมชนน้อยกว่าเขตดุสิต(97) ห้วยขวาง(59) ญาไท(51) และเขตธนบุรี(44) แต่มีจำนวนสลัมในพื้นที่ 1 ตารางกิโลเมตรสูงเป็นอันดับสาม คือ 6.3 ชุมชน รองมาจากชุมชนในเขตป้อมปราบฯ และสัมพันธวงศ์ ซึ่งมีจำนวนชุมชน 10.4 และ 11.3 แห่งในพื้นที่ตารางกิโลเมตร ตามลำดับ

¹การเคหะแห่งชาติ, "ข้อมูลที่อยู่อาศัยโครงการศึกษาการพัฒนากรุงเทพมหานครและปริมณฑล" รายงานการศึกษา. (กรุงเทพมหานคร : การเคหะแห่งชาติ, 2531) หน้า31-32.

²โสภณ พรโชคชัย, 1020 (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์อาสาสมัครญี่ปุ่นในประเทศไทย, 2528) หน้า 25-39.

ตารางที่ 4.1 รายชื่อชุมชนแออัดในเขตคลองสาน

ลำดับที่	รายชื่อชุมชน	ระยะห่างจาก ศูนย์กลางเมือง (กิโลเมตร)	อายุชุมชน (ปี)	เจ้าของพื้นที่ ที่ดิน	สถานะทาง กฎหมาย	สถานะการ ปรับปรุง ชุมชน	คณะกรรมการ ชุมชน	มีการ ใส่ชื่อ ในบัตร ประชาชน	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด	ร้อยละ ของ บ้านเช่า	ที่มาข้อมูล เพื่อการ อ้างอิง
1	ซอยข้างนาคและซอยภัทรา	3.5	40	เอกชน	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	120		กคช
2	หลังวัดพิชัยญาติ	3.5	36	เอกชน	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	56	14.29	กคช
3	วัดทองธรรมชาติ	3.2	30	รัฐ	สลิ้ม	ไม่เคย	มี	ไม่มี	50	22.66	กคช
4	หน้าโรงเรียนสารพัดช่างธนบุรี	3.9	10	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	มี	ไม่มี	85	38.71	กคช
5	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	2.9	50	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	56		กคช
6	ถนนลาดหญ้า	3.1	30	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	80		กคช
7	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	2.9	45	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	100		กคช
8	มัสยิดสุวรรณภูมิ	3.1	30	รัฐ	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	287	13.79	กคช
9	ซอยวัดสุวรรณ	3.2	30	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	69	23.53	กคช
10	ซอยโรงเรียนมิตรผล	3.2	45	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	98	11.11	กคช
11	ซอยเกษม (รวมบริเวณต่อเพียง)	4.6	20	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	600	3.28	กคช
12	วัดเคาต์ดอร์	4.3	20	รัฐ	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	83	22.64	กคช
13	หลังตลาดเจริญนคร	5.2	20	ผสม	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	249	11.52	กคช
14	ซอยสารภี	4.3	50	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	มี	ไม่มี	180		กคช
15	เพ็ญ รร. จารุพัฒน์กุล	4.8	15	เอกชน	สลิ้ม	เคย	มี	ไม่มี	70		กคช
16	วัดพิชัยญาติ	3.9	40	รัฐ	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	220		กคช
17	ตรอกกวดทองแดง	4.0	30	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	250		โสภณ
18	เพ็ญโรงเรียนสาธิตศึกษา	4.3	30	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	90		โสภณ
19	ตะวันออกวัดทองแดง	4.1	30	เอกชน	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	120		โสภณ
20	ถ.เจริญรัก เพ็ญวัดทองแดง	3.6	30	รัฐ	สลิ้ม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	160		โสภณ

ตารางที่ 4.1 รายชื่อชุมชนแออัดในเขตคลองสาน (ต่อ)

ลำดับที่	รายชื่อชุมชน	ระยะห่างจาก ศูนย์กลางเมือง (กิโลเมตร)	อายุ ชุมชน (ปี)	เจ้าของ ที่ดิน	สถานะทาง กฎหมาย	สถานะการ ปรับปรุง ชุมชน	คณะ กรรมการ ชุมชน	มีการ ไล่รื้อ	จำนวน ครัวเรือน ทั้งหมด	ร้อยละ ของ บ้านเช่า	ที่มาข้อมูล เพื่อการ อ้างอิง
21	ซอยราษฎร์ร่วมเจริญ	3.7	35	รัฐ	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	145		โสภณ
22	เหนือโรงเรียนเทวศน์ศึกษานบุรี	3.3	40	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	70		โสภณ
23	ระหว่างสะพานสารกับทางตัดขึ้นสะพาน	3.7	40	รัฐ	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	60		โสภณ
24	ข้างสะพานสารด้านใต้	3.8	2	รัฐ	สลัมบกรุก	ไม่เคย	ไม่มี	มี	20		โสภณ
25	ตรอกตันไทร ตัดถ.สมเด็จพระเจ้าตากสิน	4.0	20	รัฐ	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	140		โสภณ
26	ปากตรอกตันไทรด้านใต้	3.9	30	รัฐ	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	40		โสภณ
27	ริมแม่น้ำ ตรงข้ามทางขึ้นสะพานด้านใต้	3.7	35	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	40		โสภณ
28	ซอยธนาคารกรุงศรีอยุธยา ถนนเจริญนคร	3.8	35	รัฐ	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	150		โสภณ
29	ตรอกตันไทร ด้านตะวันออก จดริมแม่น้ำ	3.9	30	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	120		โสภณ
30	ซอยโรงเลื่อยอะเซ็ง	4.0	35	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	100		โสภณ
31	คลองพระเกษม ถ.เจริญนคร	4.5	20	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	85		โสภณ
32	ด้านใต้ที่ทำการศุลกากรักษ์ (บริเวณที่ 1)	4.9	40	รัฐ	สลัมบกรุก	ไม่เคย	ไม่มี	มี	60		โสภณ
33	ด้านใต้ที่ทำการศุลกากรักษ์ (บริเวณที่ 2)	5.0	40	รัฐ	สลัมบกรุก	ไม่เคย	ไม่มี	มี	30		โสภณ
34	ตรอกข้างทอง ถ.ท่าดินแดง	3.4	40	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	มี	80		โสภณ
35	ด้านเหนือวัดทองธรรมชาติ	3.0	40	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	70		โสภณ
36	ริมแม่น้ำ เหนือวัดทองธรรมชาติ	2.8	40	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	50		โสภณ
37	สด ถ.เชียงใหม่ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา	2.8	45	เอกชน	สลัม	ไม่เคย	ไม่มี	ไม่มี	40		โสภณ
38	ริมแม่น้ำ 70 ม.จากตะวันตก ถ.เชียงใหม่	3.3	10	รัฐ	สลัมบกรุก	ไม่เคย	ไม่มี	มี	20		โสภณ

ที่มา : จากการศึกษาของโสภณ พรโชคชัย ใน 1020 หน้า

ชุมชนส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ที่มีจำนวนครัวเรือนไม่สูงนัก ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 50-99 ครัวเรือนต่อชุมชน นับว่ามีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับค่าเฉลี่ยขนาดครัวเรือนในชุมชนของกรุงเทพฯ ซึ่งมีค่าเฉลี่ยชุมชนเท่ากับ 180.3 ครัวเรือนต่อชุมชน แต่มีอายุเฉลี่ยของชุมชนค่อนข้างสูง (33.1ปี) สูงเป็นกลุ่มที่ 2 เมื่อจำแนกตามที่ตั้งของศูนย์กลางเมือง คือ กลุ่มชุมชนแออัดในเขตศูนย์กลางเมืองในเขตพระนคร (47ปี) ป้อมปราบฯ (52.1ปี) สัมพันธวงศ์ (63.8ปี) บางรัก (45ปี) และปทุมวัน (37.4ปี) มีอายุชุมชนเฉลี่ยเก่าแก่ที่สุด ต่อมาจึงเป็นชุมชนในวงรอบที่อยู่ถัดออกมา คือ ชุมชนในเขตธนบุรี (33.5ปี) บางกอกน้อย (28.8ปี) ดุสิต (28ปี) และคลองสาน (33.1ปี) เป็นชุมชนในเขตชั้นในที่อยู่รอบนอก โดยที่ชุมชนในเขตคลองสานมีระยะห่างจากศูนย์กลางเมืองเฉลี่ยเพียง 3.7 กิโลเมตรเท่ากับชุมชนในเขตพระนคร

จะเห็นได้ว่าชุมชนแออัดในเขตคลองสาน มีจำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 4,343 ครัวเรือน เมื่อใช้ค่าเฉลี่ยครัวเรือนจากสำมะโนประชากรและการเคหะในปี 2523 เขตคลองสานมีครัวเรือนเฉลี่ย 5.2 คนต่อครัวเรือน จะมีประชากรที่อยู่ในชุมชนแออัดถึง 22,583 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 16 ของประชากรเขตในปี 2528 แต่ถ้าใช้ค่าเฉลี่ยครัวเรือนมาตรฐานในปี 2528 ซึ่งเท่ากับ 5.5 คนต่อครัวเรือน จะมีประชากรในชุมชน 23,886 คน การรองรับประชากรผู้มีรายได้น้อยที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดมีจำนวนไม่สูงเท่าชุมชนในเขตชั้นกลาง ขณะเดียวกันเมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนในเขตฝั่งธนบุรีด้วยกันก็ไม่สูงนัก โดยเฉพาะในเขตธนบุรีมีจำนวนชุมชน 44 แห่ง ใกล้เคียงกับเขตคลองสาน แต่รองรับประชากรถึง 51,500 คน และชุมชนเขตบางกอกใหญ่มี 26 ชุมชนและรองรับประชากร 36,900 คน สะท้อนถึงขนาดชุมชนที่มีขนาดใหญ่กว่า ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก การเข้าถึงของสาธารณูปโภคสาธารณูปการ และพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของบรรดาเจ้านายในอดีตและการเป็นที่ตั้งของชุมชน (เทศบาลนครธนบุรี) ทำให้มีพื้นที่พัฒนาแล้วในเขตคลองสานสูง

ชุมชนแออัดในเขตคลองสานตั้งอยู่ที่ดินของเอกชน ร้อยละ 63.2 มีจำนวนชุมชนบุกรุก 4 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 2.6 ซึ่งนับว่ามีต่ำที่สุดในกรุงเทพมหานคร โดยที่ชุมชนบุกรุกส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตชั้นกลางหรือเขตต่อเมืองมากกว่าเขตชั้นใน ทำให้มีสถิติการไล่รื้อสูงไปด้วย ในเขตชั้นในที่มีจำนวนสลัมบุกรุกสูงคือเขตห้วยขวางและเขตปทุมวัน โดยเฉพาะในเขตหลังส่วนใหญ่อตั้งอยู่ที่ดินของรัฐ ในเขตคลองสานมีสลัมที่ปรับปรุงแล้วเพียง 5 แห่ง เมื่อเปรียบเทียบกับเขตชั้นในด้วยกันมีจำนวนไม่สูงนัก ยกเว้นในเขตดุสิตมีถึง 31 แห่ง การปรับปรุงชุมชนแออัดหรือยกระดับสลัม (Slum upgrading) มีมากในเขตชั้นกลาง ส่วนมากจะเป็นชุมชนแออัดที่มีขนาดใหญ่ ซึ่งหมายถึงขนาดชุมชนในเขตชั้นในมีขนาดเล็กทำให้มักไม่ได้รับการนำพาให้เข้าปรับปรุง ขณะเดียวกันการมีคณะกรรมการชุมชนยังมีความสัมพันธ์กับการปรับปรุงชุมชนด้วย เนื่องจากการ

ปรับปรุงชุมชนเป็นการเข้าไปช่วยเหลือของหน่วยงานจากภายนอก การจัดตั้งคณะกรรมการ ชุมชนจะมีความสำคัญในฐานะมีความพร้อมที่จะร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

การเกิดและการขยายตัวของชุมชนแออัดในเขตคลองสาน โดยภาพรวมจะมีความสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินที่เป็นแหล่งงานในพื้นที่ เช่น การเติบโตของอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในบริเวณ ซึ่งเป็นย่านอุตสาหกรรมเก่า ต่อมามีการย้ายออกไปข้างคองเหลือไว้เป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้พื้นที่ริมน้ำยังเป็นที่ตั้ง โกดังสินค้าประเภทต่าง ๆ จำนวนมาก ในอดีตจึงเป็นที่ชุมนุมของแรงงานที่จำเป็นกับกิจกรรมที่มีจำนวนหนึ่ง อีกด้านหนึ่งมีความสัมพันธ์กับการรวมศูนย์ทางเศรษฐกิจ ชุมชนแออัดมีความสัมพันธ์กับศูนย์กลางย่อยของเมือง โดยที่ศูนย์กลางย่อยจะมีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนในบริเวณหนึ่งๆ เช่น ศูนย์กลางย่อยวงเวียนใหญ่ แนวโน้มของการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดในเขตคลองสาน แม้จะมีปัญหาการไล่รื้อบ้าง แต่ก็มี ความมั่นคงพอสมควร เนื่องจาก

1. การที่ไม่ได้เป็นเขตที่อยู่อาศัยของผู้มีรายได้สูงหรือรายได้ปานกลางค่อนข้างสูง หรือเป็นย่านที่มีการวางแผนการใช้ที่ดินเพื่อเป็นบริเวณที่มีการจัดสรรที่ดินหรือบ้านจัดสรร

2. เป็นเขตที่กิจกรรมทางธุรกิจยังเจริญไม่ถึงขีดสุด การพัฒนาทางธุรกิจหรือพาณิชย์กรรมโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับฐานประชากรในบริเวณนั้น ๆ การพัฒนาธุรกิจนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดๆ เมื่อมีการพัฒนามาถึงระดับหนึ่ง จะทำให้มันพัฒนาต่อไปได้ด้วยตนเอง เช่น กิจกรรมด้านการเงิน ธนาคาร สถาบันเท็ง เรืองมัยต่างๆ จะเป็นเครื่องชี้ถึงความเติบโตของการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ ที่ไม่จำเป็นต้องพึ่งพาการอุดหนุนจากประชากรเฉพาะที่อยู่ในบริเวณรอบ ๆ อีกต่อไป เนื่องจากมีประชากรจากบริเวณอื่น ๆ เข้ามาใช้กิจกรรม สำหรับย่านศูนย์กลางย่อยวงเวียนใหญ่ ยังต้องพึ่งกับการอุดหนุนของฐานประชากรในบริเวณ การมีกิจกรรมเฉพาะอย่างเป็นจำนวนมาก ทำให้ธุรกิจยังไม่เจริญถึงขีดสุด ในบริเวณนี้ชุมชนแออัดจึงสามารถดำรงอยู่และเพิ่มจำนวนได้

3. การมีโรงงานอุตสาหกรรมในระดับต่าง ๆ ดำรงอยู่ทำให้ยังมีความต้องการด้านแรงงานซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานของอุตสาหกรรม ในเขตคลองสานยังมีโรงงานขนาดเล็กอยู่เป็นจำนวนมากทำให้ชุมชนมีแนวโน้มที่จะดำรงอยู่และขยายตัวต่อไปได้ ขณะเดียวกันก็มีอุตสาหกรรมในครัวเรือน ที่มีลักษณะของการผลิตและการอยู่อาศัยไปด้วยกัน ทำให้เป็นที่รองรับการอยู่อาศัยของบรรดาคนงาน และลูกจ้างไปด้วย โดยเฉพาะที่ยังโสดและเป็นคนหนุ่มสาว

4. การเป็นเขตที่อยู่อาศัยเดิม มีการตั้งถิ่นฐานของประชากรในระดับต่าง ๆ ปะปนกันอยู่ก่อนแล้ว ทำให้ไม่เหมาะสม หรือไม่มีพื้นที่เพียงพอต่อการมี "โครงการบ้านจัดสรร" ที่ต้องการพื้นที่มากได้ ดังนั้นชุมชนในบริเวณจึงค่อนข้างมีความมั่นคงในการอยู่อาศัยระดับหนึ่ง รวมถึงการมีชุมชนแออัดขนาดเล็กที่จะเกิดเพิ่มขึ้นตามที่ว่างที่ยังคงเหลืออยู่

การศึกษาเฉพาะกรณีของชุมชนแออัดในเขตคลองสาน

สำหรับการศึกษาในส่วนที่ 2 นี้จะเป็นผลการศึกษาจากการสำรวจชุมชนแออัดในเขตคลองสานของ งานปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ฝ่าย 3 กองผังเมือง สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนแออัดในเขตคลองสานดังกล่าว มีวัตถุประสงค์เพื่อ

- 1) เพื่อกำหนดนโยบายการใช้ที่ดินให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการวางผังเมืองเฉพาะ
- 2) เพื่อส่งเสริมสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์บริเวณที่มีค่าทางประวัติศาสตร์
- 3) เพื่อดูสภาพในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ
- 4) เพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาแหล่งชุมชนแออัด

ทั้งนี้งานปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมเป็นผู้ดำเนินการศึกษาวิจัยแหล่งชุมชนแออัดในเขตคลองสาน ขึ้นในปี 2528 ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยนี้จะใช้เป็นส่วนประกอบในการวางผังเมืองเฉพาะ ตลอดจนนำมาใช้เพื่อกำหนดแนวทางปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรมในชุมชนแต่ละแห่งได้ว่า บริเวณใดสมควรปรับปรุงยกระดับ บริเวณใดควรรื้อร้าง และบริเวณใดควรปรับปรุงแบบผสม คือ มีทั้งบริเวณที่สามารถปรับปรุงยกระดับและบริเวณรื้อล้าง และให้หน่วยงานปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง เช่น กรุงเทพมหานคร การเคหะแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ 4 ลข หรือสถาบันเอกชนอื่น ๆ ได้เข้าไปปฏิบัติการต่อไป

ขอบเขตที่ทำการศึกษานี้ได้รวบรวมรายละเอียดเกี่ยวกับข้อเท็จจริงทางกายภาพ ทางผังเมือง การครอบครองที่ดิน สภาพเศรษฐกิจ-สังคมและประชากรของผู้อยู่อาศัยในบริเวณชุมชนแออัดจำนวน 12 แห่ง จากชุมชนแออัดทั้งสิ้น 19 แห่งของเขตคลองสาน ตามการจำแนกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งชุมชนแต่ละแห่งจะต้องมีจำนวนบ้านไม่ต่ำกว่า 30 หลังคาเรือนมาเป็นตัวอย่งในการศึกษา

ในการศึกษาได้ทำการเลือกบริเวณแหล่งชุมชนแออัดในเขตคลองสาน โดยพิจารณาจากภาพถ่ายทางอากาศขนาดมาตราส่วน 1:5,000 ซึ่งสามารถเห็นสภาพความหนาแน่นของจำนวนหลังคาเรือนในพื้นที่ และทำการออกสำรวจเพื่อทำแผนที่สนาม แสดงที่ตั้งของบ้าน เลขที่บ้านและจำนวนบ้านทั้งหมดในบริเวณแหล่งเสื่อมโทรมนั้น ๆ แล้วส่งนักวิจัยสังคมศาสตร์ออกไปทำการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวทุกครอบครัว

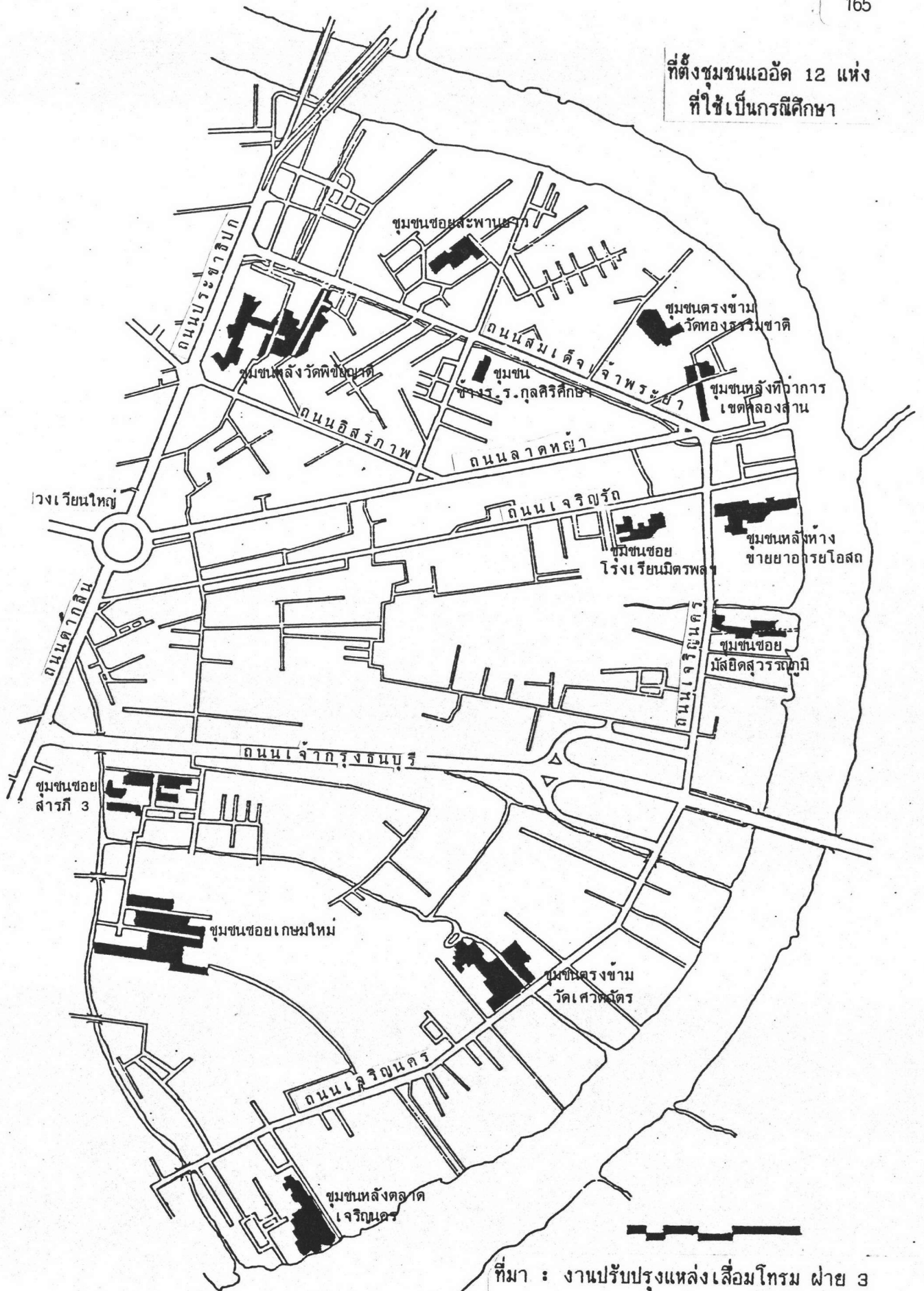
และทำการเก็บข้อมูลโดยวิธีให้เจ้าหน้าที่ออกทำการสัมภาษณ์ (Interview) หัวหน้าครอบครัว เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามในแบบสอบถาม (Questionnaire) ที่กำหนดไว้เป็นเครื่องมือในการรวบรวมข้อมูล ส่วนใหญ่แนวคำถามเป็นแบบปิด (Closed-end) แยกเป็นคำถามที่ทำการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะประชากร ภูมิหลังทางสังคม ฐานะทางเศรษฐกิจ การครอบครองที่ดิน สภาพแวดล้อมและทัศนคติต่าง ๆ ที่มีต่อชุมชน ซึ่งจะนำมารวบรวมผลเพื่อการวิเคราะห์ต่อไป

ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิจัย ได้แบ่งเป็นหัวข้อ ๆ ดังนี้คือ

- 1) ลักษณะทางกายภาพเกี่ยวกับขนาด สภาพ วัสดุที่ใช้สร้างอาคาร สภาพแวดล้อมทางสัญจรเข้าบ้าน การระบายน้ำและความหนาแน่นของบ้านเรือน
- 2) ลักษณะทางผังเมือง ตำแหน่ง สถานที่ตั้ง ขนาดพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบคมนาคม สาธารณูปโภค-สาธารณูปการและแหล่งงาน
- 3) ลักษณะทางประชากร จำนวนประชากร โครงสร้างทางอายุ เพศ ขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ย และความหนาแน่นของประชากร
- 4) ลักษณะทางเศรษฐกิจ รายได้ของครอบครัว ฐานะทางเศรษฐกิจและอาชีพ
- 5) ลักษณะทางสังคม ระดับการศึกษา จำนวนเด็กในวัยเรียนและปัญหาสังคมต่าง ๆ

หลังจากที่ได้รวบรวมข้อมูลแล้ว นำข้อมูลมาวิเคราะห์ โดยแบ่งการศึกษาเฉพาะกรณีนี้ออกเป็น 2 ส่วนคือ กลุ่มผู้อยู่อาศัยทั้งหมด และเฉพาะหัวหน้าครอบครัวในแต่ละชุมชน โดยทำการจำแนกข้อมูล ประมวลผลข้อมูลโดยนำเสนอข้อมูลในรูปแบบตารางสถิติแสดงอัตราส่วนร้อยละ และวิเคราะห์ข้อมูลแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรและปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามที่กำหนดไว้ใน ขอบเขตของการศึกษา เช่น ลักษณะทางด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การครอบครองที่ดิน สภาพแวดล้อม และทัศนคติต่อการปรับปรุงชุมชน การเสนอผลการวิเคราะห์เป็นลักษณะของการบรรยายเป็นรายตาราง โดยเน้นการจัดลำดับข้อมูลจากตารางแสดงอัตราส่วนร้อยละ

ที่ตั้งชุมชนแออัด 12 แห่ง
ที่ใช้เป็นกรณีศึกษา

ที่มา : งานปรับปรุงแหล่งเสื่อมโทรม ฝ่าย 3
กองผังเมือง กรุงเทพมหานคร ปี2528

การศึกษาส่วนที่ 1 ผลการศึกษาข้อมูลสภาพทั่วไปของบริเวณแหล่งเสื่อมโทรม

ข้อมูลพื้นฐานสำคัญอันจะทำให้เข้าใจถึงลักษณะและสภาพข้อเท็จจริงของประชาชนผู้อยู่อาศัยในบริเวณแหล่งชุมชนแออัด เขตคลองสาน ได้ทำการศึกษาตามสภาพต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. สภาพทั่วไป

จากจำนวนชุมชนแออัดที่ทำการสำรวจทั้งสิ้น 20 แห่ง คิดเป็นจำนวน 2,053 หลังคาเรือน ได้ทำการเก็บแบบสอบถามในชุมชนแออัดจำนวน 12 แห่ง ในพื้นที่ 4 แขวง ดังนี้ คือ แขวงสมเด็จเจ้าพระยา 2 แห่ง คือชุมชนซอยสะพานยาวและชุมชนหลังวัดพิชัยญาติ แขวงคลองสาน 3 แห่ง คือ ชุมชนหลังที่ว่าการเขตคลองสาน ชุมชนตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ ชุมชนข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษา แขวงคลองตันไทร 3 แห่ง ชุมชนซอยมัสยิดสุวรรณภูมิ ชุมชนซอยโรงเรียนมิตรพลฯ ชุมชนหลังห้างขายยาอารยโอสถ และแขวงบางลำภูล่าง 4 แห่ง ชุมชนซอยสารภี3 (ตรอกสะพานยาว) ชุมชนสุดซอยเกษมใหม่ ชุมชนซอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร ชุมชนหลังตลาดเจริญนคร ดังมีรายละเอียดที่ทำการสำรวจดังนี้

1.1 ขนาดพื้นที่ (ไร่)

ขนาดพื้นที่สำรวจรวม 114.07 ไร่ พื้นที่เฉลี่ยของชุมชนประมาณ 12 ไร่ มีชุมชนหลังวัดพิชัยญาติในแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุดมีพื้นที่ถึง 20 ไร่ และชุมชนข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษามีขนาดเล็กที่สุดเพียง 1.86 ไร่ ในขณะที่หากพิจารณารายแขวงพบว่าชุมชนแออัดในแขวงคลองสานมีขนาดเล็กกว่าชุมชนในแขวงอื่นมาก เฉลี่ย 3.48 ไร่ และชุมชนในแขวงคลองตันไทรมีขนาดพื้นที่เฉลี่ย 7 ไร่ และชุมชนในแขวงบางลำภูล่างมีขนาดใหญ่ที่สุดเฉลี่ย 13.36 ไร่ ขนาดชุมชนดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับขนาดพื้นที่แขวง

1.2 จำนวนบ้านทั้งหมด

ชุมชนแออัดทั้ง 12 แห่ง มีจำนวนบ้านจากการสำรวจทั้งสิ้น 1,531 หลัง คิดเป็นร้อยละ 75 ของชุมชนแออัดทั้งหมดที่ทำการสำรวจในปี 2528 มีลักษณะเช่นเดียวกับกรณีของพื้นที่คือ ชุมชนหลังวัดพิชัยญาติในแขวงสมเด็จเจ้าพระยาเป็นชุมชนที่มีจำนวนบ้านมากที่สุด 250 หลัง และชุมชนข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษามีจำนวนบ้านน้อยที่สุดเพียง 36 หลัง และค่าเฉลี่ยของจำนวนบ้านในแขวงสมเด็จเจ้าฯ เท่ากับ 219 หลัง ส่วนชุมชนแออัดในแขวงคลองสานมีจำนวน

บ้านเฉลี่ย 57 หลัง ชุมชนในแขวงคลองตันไทรมีจำนวนบ้านเฉลี่ย 88 หลังและชุมชนในแขวงบางลำภูล่างมีจำนวนบ้านเฉลี่ย 164 หลัง เป็นที่สังเกตว่า จำนวนบ้านในชุมชนแต่ละแขวงมีจำนวนใกล้เคียงกัน

1.3 จำนวนบ้านที่สัมภาษณ์

ชุมชนที่ทำการสำรวจมีจำนวนบ้าน 1,531 หลัง หรือจำแนกเป็นจำนวนครัวเรือนที่ทำการสำรวจทั้งหมด 1,803 ครัวเรือน ซึ่งหมายถึงมีบ้านที่มีมากกว่า 1 ครอบครัว 272 หลัง และตกเป็นบ้านตัวอย่าง 528 หลัง การสัมภาษณ์ทำเฉพาะหัวหน้าครัวเรือนใน 528 ตัวอย่างที่ทำการเลือกตามหลักสถิติ คิดเป็นร้อยละ 34.49

1.4 จำนวนประชากรตัวอย่าง

จากจำนวนประชากรที่ทำการสำรวจทั้งสิ้น 10,033 คน คิดเป็นร้อยละ 7 ของประชากรเขต โดยมีประชากรที่ตกเป็นตัวอย่าง 2,511 ตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 25.03

1.5 จำนวนคนเฉลี่ยต่อบ้าน

ในขณะที่ชุมชนขอมมีสยิดสุวรรณภูมิ มีคนเฉลี่ยต่อบ้านสูงสุด 8 คนต่อบ้าน และชุมชนข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษามีคนเฉลี่ยน้อยที่สุด 5.75คนต่อบ้าน จำนวนคนเฉลี่ยทุกชุมชนเท่ากับ 6.55 คนต่อบ้าน

1.6 ความหนาแน่นของบ้าน(หลัง/ไร่)และประชากร(จำนวนคน/พื้นที่ 1ไร่)

จำนวนบ้านในชุมชนแออัดเฉลี่ย 13.42 หลังต่อพื้นที่ 1ไร่ หรือคิดเป็นประชากร 88 คนต่อพื้นที่1ไร่ โดยที่ชุมชนซอยสะพานยาวในแขวงสมเด็จจฯ มีความหนาแน่นที่สุดทั้งจำนวนบ้านและจำนวนประชากร คือ 21.8 หลังต่อไร่และ 127 คนต่อพื้นที่ 1ไร่ และชุมชนหลังตลาดเจริญนคร มีความแออัดทั้งจำนวนบ้านและประชากรต่ำที่สุด 10 หลัง และ 71 คนต่อพื้นที่ 1ไร่ ตามลำดับ (ดูรายละเอียดตารางที่4.2)

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนบ้าน จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากรของบริเวณชุมชนแออัด จำนวน 12 แห่งใน 4 แขวงของเขตคลองสาน

ลำดับ ที่	ชื่อบริเวณชุมชน	จำนวนบ้านทั้งหมด(หลัง)			จำนวนครัวเรือนทั้งหมด			จำนวนประชากร			ขนาดพื้นที่ (ไร่)	จำนวน คนเฉลี่ย ต่อบ้าน	ความหนาแน่นของ	
		สำรวจ	บ้าน ตัวอย่าง	%	สำรวจ	ครัวเรือน ตัวอย่าง	%	สำรวจ	ปก. ตัวอย่าง	%			บ้านใน พื้นที่ไร่	ประชากร (คน/ไร่)
1	ซอยสะพานยาว	188	48	25.53	203	48	23.65	1,096	230	20.99	8.61	5.83	21.84	127.29
2	หลังวัดพิชัยญาติ [*]	251	70	27.89	297	70	23.57	1,546	297	19.21	20.33	6.16	12.35	76.05
3	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	80	29	36.25	82	29	35.36	476	159	33.40	4.70	5.95	17.02	101.28
4	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ [*]	55	27	49.09	76	27	35.53	425	153	36.00	3.90	7.73	14.10	108.97
5	ข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษา	36	18	50.00	41	18	43.90	207	76	36.71	1.86	5.75	19.35	111.29
6	ซอยมัสยิดสุวารณภูมิ [*]	72	35	48.61	102	35	34.31	577	172	29.81	6.37	8.01	11.30	90.58
7	ซอยโรงเรียนมิตรพลฯ	73	36	49.32	87	36	41.38	511	177	34.64	6.65	7.00	10.98	76.84
8	หลังห้างขายยาอารยะ โอสถ [*]	119	51	42.86	127	51	40.16	715	245	34.27	8.22	6.01	14.48	86.98
9	ซอยสารภี 3(ตรอกสะพานยาว)	155	42	27.10	186	42	22.58	1,037	201	19.38	8.87	6.69	14.47	116.91
10	สุดซอยเกษมใหม่	148	45	30.41	178	45	25.28	993	203	20.44	10.24	6.71	14.45	96.97
11	ซอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร [*]	167	66	39.52	200	66	33.00	1,140	279	24.47	15.92	6.83	10.49	71.61
12	หลังตลาดเจริญนคร [*]	187	61	32.62	224	61	27.23	1,310	319	24.35	18.40	7.01	10.16	71.20
รวม		1531	528	34.49	1803	528	29.28	10033	2,511	25.03	114.07	6.55	13.42	87.95

^{*} เป็นชุมชนที่เคยมีการสำรวจในปี 2521

2. ลักษณะประชากร

2.1 เพศและอายุ

ประชากรที่ตกเป็นตัวอย่าง 2,511 ราย เป็นเพศชาย 1,136 คน คิดเป็นร้อยละ 13.18 เพศหญิง 1,375 คน คิดเป็นร้อยละ 54.76 ส่วนใหญ่เป็นช่วงกลุ่มอายุระหว่าง 20-29 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 24.97 รองลงมาคือ ช่วงอายุ 10-19 ปี คิดเป็นร้อยละ 21.23 ส่วนกลุ่มอายุที่มีจำนวนน้อยที่สุดคือ ช่วงอายุ 80-89 ปี มีเพียงร้อยละ 0.4 ช่วงอายุของประชากรที่ตกเป็นตัวอย่างกลุ่มใหญ่ที่สุดจะมีอายุอยู่ระหว่าง 10-39 ปี มีจำนวนถึงร้อยละ 60 ของประชากรทั้งหมด (ดูตารางที่ 4.3)

2.2 ระยะเวลาที่อยู่บ้านนี้

ระยะเวลาของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดในเขตนี้ จำแนกตามกลุ่มอายุพบว่า

1) เป็นผู้ที่ไม่มีกรย้ายถิ่น อาศัยอยู่ที่นี้ตั้งแต่เกิด 1,050 คน คิดเป็นร้อยละ 41.82 ช่วงเวลาหรือกลุ่มอายุ 16-20 ปี เป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุด ร้อยละ 18.19 รองลงมาเป็นกลุ่มอายุอยู่ในช่วง 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 14.19 สรุปได้ว่าผู้ที่เกิดในเขตคลองสานและใช้ชีวิตอยู่ในช่วง 25 ปี (2503-2528) ที่ผ่านมามีจำนวนคิดเป็นร้อยละ 71.05 ส่วนในกลุ่มประชากรที่อยู่อาศัยนานกว่า 25 ปีขึ้นไป มีจำนวนร้อยละ 29 นั้นมี 2 ชุมชนที่มีผู้สูงอายุอยู่อาศัยนานกว่า 50 ปีคือ ชุมชนซอยมัสยิดสุวรรณภูมิและชุมชนหลังตลาดเจริญนคร (ตารางที่ 4.4)

2) สำหรับผู้ที่เกิดที่อื่น แต่เข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ มีจำนวน 1,461 ราย คิดเป็นคิดเป็นร้อยละ 58.18 ของประชากรตัวอย่าง และเป็นผู้ที่เข้าอาศัยอยู่ในช่วงเวลาไม่เกิน 5 ปี มากที่สุด ร้อยละ 32.38 รองลงมาเป็นกลุ่มที่อยู่ในช่วง 6-10 ปี ร้อยละ 20.33 หรืออาจกล่าวได้ว่ากว่าร้อยละ 50 ของผู้อยู่อาศัยย้ายเข้ามาอยู่ในช่วงเวลาไม่เกิน 10 ปี (2518-2528) ซึ่งการย้ายถิ่นระยะหลังอาจจะเป็นตัวแทนของผู้อยู่อาศัยในชุมชนแออัดที่ถูกไล่รื้อในช่วงวิกฤตการณ์ปัญหาการไล่รื้อชุมชนในระยะหลัง

ส่วนที่ 1 สถานภาพทั่วไป

ตารางที่ 4.3 เพศและโครงสร้างอายุ

บริเวณชุมชน	ชอยสะพานยาว	หลังวัดนิชโยธาติ	หลังท่าว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ชอยมลัยยัดสุวรรณภูมิ	ชอยร.ร.มิตรผล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ชอยสารภี	ต.รอกสะพานยาว	ชอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม	ร้อยละ
1. เพศ														
ชาย	107	149	70	71	29	76	87	124	87	87	114	135	1136	45.24
หญิง	123	148	89	82	47	96	90	121	114	116	165	184	1375	54.76
รวม	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0
2. ช่วงอายุระหว่าง														
0 - 9 ปี	27	30	18	15	11	19	20	28	38	18	25	35	284	11.31
10 - 19ปี	44	53	35	43	15	25	36	55	48	46	57	76	533	21.23
20 - 29ปี	70	72	50	32	15	50	46	54	40	54	67	77	627	24.97
30 - 39ปี	32	50	11	22	9	28	26	44	25	31	44	40	362	14.42
40 - 49ปี	22	35	14	17	11	17	19	32	28	30	35	39	299	11.91
50 - 59ปี	21	31	12	10	6	19	19	15	13	15	27	29	217	8.64
60 - 69ปี	12	15	12	8	1	9	4	6	7	7	18	12	111	4.42
สูงกว่า 70ปี	2	11	7	6	8	5	7	11	2	2	6	11	78	3.11
รวม	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0

ตารางที่ 4.4 ระยะเวลาที่อยู่บ้านนี้

บริเวณชุมชน	ชอยสะพานยาว	หลังวัดพิชัยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลวิศึกษา	ชอยมัลลียัดสุวรรณภูมิ	ชอยร.ร.มิตราผล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ชอยสารภี	ศรอกสะพานยาว	ชอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	ร้อยละ	สัดส่วน	
1. เกิดที่นี่	54	106	86	60	54	95	73	111	41	74	86	210	1050	41.82	
2. อยู่บ้านนี้นาน															
ต่ำกว่า 5 ปี	14	18	11	5	9	10	8	12	17	9	5	25	143	13.62	
6 - 10 ปี	5	12	6	10	2	8	14	15	7	7	13	13	112	10.67	
11 - 15 ปี	5	14	16	10	10	9	16	20	3	6	13	27	149	14.19	
16 - 20 ปี	14	17	12	15	6	14	14	17	4	20	18	40	191	18.19	
21 - 25 ปี	10	16	16	9	6	17	6	8	2	21	6	34	151	14.38	
26 - 30 ปี	2	9	15	2	5	10	3	13	1	5	14	23	102	9.71	
31 - 35 ปี	3	7	1	5	2	8	2	10	1	1	4	12	56	5.33	
36 - 40 ปี	1	8	3	1	5	2	3	9	1	1	6	11	51	4.86	
41 - 45 ปี	-	2	-	1	-	-	3	3	1	2	3	4	19	1.81	
46 - 50 ปี	-	2	2	-	6	7	-	2	1	-	2	8	30	2.86	
นานกว่า 50 ปี	-	1	4	2	3	10	4	2	3	2	2	13	46	4.38	
รวม	54	106	86	60	54	95	73	111	41	74	86	210	1050	41.82	100.0
2. อาศัยอยู่ที่นี้เป็นระยะเวลา															
ไม่น้อยกว่า 5 ปี	63	59	23	26	6	19	19	58	63	33	72	32	473	32.38	
6 - 10 ปี	45	53	11	31	1	12	11	18	35	32	35	13	297	20.33	
11 - 15 ปี	8	16	9	3	1	11	15	17	38	19	24	11	172	11.77	
16 - 20 ปี	28	20	7	14	2	14	29	11	9	17	27	19	197	13.48	
21 - 25 ปี	20	2	-	12	-	5	20	10	8	5	15	10	107	7.32	
26 - 30 ปี	4	14	11	3	9	5	8	3	3	17	9	6	92	6.30	
31 - 35 ปี	6	9	2	3	-	2	1	5	2	1	1	3	35	2.40	
36 - 40 ปี	-	14	6	-	2	4	1	7	-	1	6	8	49	3.35	
41 - 45 ปี	2	4	1	-	-	2	-	-	-	4	-	1	14	0.96	
46 - 50 ปี	-	-	3	1	1	3	-	2	1	-	1	4	16	1.10	
มากกว่า 50 ปี	-	-	-	-	-	-	-	3	1	-	3	2	9	0.62	
รวม	176	191	73	93	22	77	104	134	160	129	193	109	1461	58.18	100.0
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

2.3 การย้ายถิ่น

เป็นผู้ที่มีการย้ายถิ่นร้อยละ 58.18 ของประชากรที่ตกเป็นตัวอย่าง และเป็นผู้ที่มีการย้ายถิ่นภายในกรุงเทพมหานคร 1,119 คน คิดเป็นร้อยละ 44.56 หรือคิดเป็นร้อยละ 76.59 ของผู้ที่มีการย้ายถิ่นทั้งหมด เป็นการย้ายถิ่นภายในเขตคลองสาน 614 คน คิดเป็นร้อยละ 24.45 หรือคิดเป็นร้อยละ 42.03 ของผู้ที่มีการย้ายถิ่นทั้งหมด และเป็นผู้ที่มีการย้ายมาจากเขตอื่นร้อยละ 20.11 หรือคิดเป็นร้อยละ 34.56 ของผู้ที่มีการย้ายถิ่นทั้งหมด โดยย้ายมาจากเขตธนบุรีมากที่สุดร้อยละ 31.49 รองลงมาเป็นเขตพระนครและเขตบางรัก คิดเป็นร้อยละ 16.44 และ 7.72 ตามลำดับ หรืออาจกล่าวในแง่ของพื้นที่ได้ว่า ร้อยละ 43.56 ย้ายมาจากเขตชั้นในฝั่งพระนคร ร้อยละ 38.45 ย้ายมาจากเขตชั้นในฝั่งธนบุรี (เขตธนบุรีและเขตบางกอกใหญ่) ร้อยละ 14.25 ย้ายมาจากเขตชั้นกลาง และร้อยละ 5.94 ย้ายมาจากเขตชั้นนอก

สำหรับผู้ที่มีการย้ายถิ่นมาจากต่างจังหวัดร้อยละ 13.38 เป็นผู้ที่มาจากภาคกลางมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 27.98 ของผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากต่างจังหวัด รองลงมาเป็นภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 26.79 และ 20.54 ตามลำดับ โดยเป็นผู้ที่อพยพมาจากภาคใต้น้อยที่สุดร้อยละ 2.68 (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.5)

ตารางที่ 4.5 การย้ายถิ่น

บริเวณชุมชน	จังหวัดเชียงใหม่													ร้อยละ	สัดส่วน
	ขอยสะพานขาว	หลังวัดในชัยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุลศิรัทศึกษา	ขอยน้ำตึยิตลสุวรรณภูมิ	ขอยร.ร.มิตรานล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ขอยสารภี	สุดขอยเกษมใหม่	ขอยตรงข้ามวัดเศวตรัษฎ์	หลังตลาดเจริญนคร	รวม		
1. เกิดที่นี่ ไม่มีการย้าย	54	106	86	60	54	95	73	111	41	74	86	210	1050	41.82	
2. ผู้ที่มีการย้ายถิ่น	182	186	73	93	22	77	104	134	160	129	192	109	1461	58.18	100.0
2.1 ย้ายในกรุงเทพฯ	162	125	63	73	15	45	75	110	140	83	148	80	1119	44.56	76.59
2.1.1 ในเขตนี้	86	47	38	54	10	38	47	68	57	36	86	47	614	24.45	42.03
2.1.2 เขตอื่น	76	78	25	19	5	7	28	42	83	47	62	33	505	20.11	34.56
พระนคร	12	27	-	1	-	-	1	8	5	14	13	2	83		16.44
ป้อมปราบฯ	5	3	2	-	-	2	1	1	2	1	1	-	18		3.56
สัมพันธวงศ์	11	3	4	2	-	-	1	-	-	2	-	1	24		4.75
ปทุมวัน	2	-	-	3	-	-	1	11	9	2	-	1	29		5.74
บางรัก	10	-	5	1	1	-	1	1	-	-	17	3	39		7.72
คลอง	-	-	4	1	-	-	10	5	1	2	-	2	25		4.95
ห้วยขวาง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2		0.40
ยานนาวา	-	-	1	2	1	-	4	-	8	2	1	3	22		4.36
พระโขนง	-	3	1	-	2	1	-	1	-	-	-	-	8		1.58
บางเขน	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	3		0.59
บางกะปิ	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3		0.59
ชานเมืองตะวันออก ¹	-	-	-	1	-	-	-	-	6	-	-	1	8		1.59
ธนบุรี	24	18	7	7	1	2	4	6	36	19	20	15	159		31.49
บางกอกใหญ่	3	10	1	-	-	-	-	1	-	-	2	-	17		3.37
บางกอกน้อย	4	4	-	-	-	-	-	2	-	4	1	1	16		3.17
ภาษีเจริญ	-	2	-	1	-	-	-	2	5	-	-	1	11		2.18
ราชบุรีบูรณะ	-	-	-	-	-	1	-	1	5	-	-	2	9		1.78
ชานเมืองตะวันตก ²	5	5	-	-	-	1	4	3	6	1	4	-	29		5.74
2.2 ย้ายมาจากต่างจว.	19	61	9	19	7	32	29	24	20	46	41	29	336	13.38	23.00
ภาคกลาง	5	20	2	4	2	10	2	2	11	20	8	8	94		27.98
ภาคตะวันตก	7	11	1	4	1	3	14	9	4	18	15	3	90		26.79
ตะวันออกเฉียงเหนือ	6	13	4	6	3	2	10	3	3	2	11	6	69		20.54
ภาคเหนือ	-	10	-	1	1	10	1	6	2	-	-	8	39		11.61
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	-	7	2	1	-	6	2	3	-	4	6	4	35		10.42
ภาคใต้	1	-	-	3	-	1	-	1	-	2	1	-	9		2.68
2.3 ย้ายจากต่างประเทศ	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	3	-	6	0.23	0.41
รวม	236	292	159	153	76	172	177	245	201	203	278	319	2511	100.0	

3. สภาพทางเศรษฐกิจ

3.1 อาชีพหลัก

สำหรับกลุ่มผู้มีอาชีพ ร้อยละ 43.28 พบว่า ประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 54.92 รองลงมาเป็นอาชีพค้าขาย และรับราชการ คิดเป็นร้อยละ 23.37 และ 11.96 ตามลำดับ

สำหรับกลุ่มผู้ไม่มีอาชีพ เป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 41.08 รองลงมาเป็นกลุ่มที่อยู่บ้านเฉย ๆ และกำลังหางานทำ คิดเป็นร้อยละ 32.65 (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.6)

ตารางที่ 4.6 อาชีพหลัก

บริเวณชุมชน	อาชีพหลัก													ร้อยละ	สัดส่วน
	ชอยสะพานยาว	หลังวัดห้วยชาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร. กุศลศิริศึกษา	ชอยน้ลยัดสุวรรณภูมิ	ชอยร.ร. มิตรผล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ชอยสารภี 3 ตระกษะพานยาว	ชอยชอยเกษมใหม่	หลังตรงข้ามวัดเจริญนคร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม		
1. ผู้มีอาชีพ	102	141	63	57	30	81	72	107	73	99	131	131	1087	43.28	100.0
ผู้ใช้วิชาชีพ	-	2	-	-	2	1	2	1	9	1	2	1	21		1.93
รับราชการ	3	21	11	4	5	11	16	15	5	14	13	12	130		11.96
ค้าขาย	26	46	9	7	5	17	14	21	16	31	38	24	254		23.37
รับจ้าง	54	57	41	39	17	46	35	61	43	45	69	90	597		54.92
ช่างฝีมือ	19	15	2	7	1	5	5	9	-	8	9	4	84		7.73
เกษตรกร	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1		0.09
2. ผู้ที่ไม่มีอาชีพ	128	156	96	96	46	91	105	138	128	104	148	188	1424	56.71	100.0
หางานทำ	36	46	33	34	19	34	38	33	26	49	49	68	465		32.65
แม่บ้าน	25	33	12	11	5	15	11	23	21	4	23	34	217		15.24
นักเรียน นักศึกษา	50	61	40	47	14	29	46	69	60	44	64	61	585		41.08
เด็กอายุต่ำกว่า 7 ปี	17	16	11	4	8	13	10	13	21	7	12	25	157		11.03
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

3.2 รายได้ของบุคคลต่อเดือน

เป็นผู้มีรายได้จำนวน 1,087 คน คิดเป็นร้อยละ 43.28 ของประชากร ตัวอย่างทั้งหมด และเป็นกลุ่มผู้ไม่มีรายได้ ร้อยละ 56.71 ในจำนวนผู้มีรายได้ดังกล่าว เป็นกลุ่มที่มีรายได้ไม่แน่นอนจำนวนมากที่สุด 371 คน คิดเป็นร้อยละ 34.13 รองลงมาเป็นกลุ่มที่มีรายได้ระหว่าง 2,000-2,999 บาท/เดือน ร้อยละ 23.83 และรายได้ระหว่าง 1,000-1,999 บาท/เดือน ร้อยละ 15.09 กล่าวได้ว่ากลุ่มผู้ที่มีรายได้แน่นอนกลุ่มใหญ่ที่สุด ร้อยละ 53.73 เป็นผู้ที่มีรายได้ต่อเดือนอยู่ระหว่าง 1,000-3,999 บาท (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.7)

4. สภาพทางสังคม

4.1 สถานภาพของบุคคลในครอบครัวและศาสนา

สถานภาพของบุคคลในครอบครัว พบว่า มีหัวหน้าครอบครัวเป็นชาย ร้อยละ 13.18 หัวหน้าครอบครัวเป็นหญิง ร้อยละ 7.85 และที่เหลือเป็นสมาชิกในครอบครัว คิดเป็นร้อยละ 78.97 โดยทั้งหมดมีหัวหน้าครอบครัวเป็นชายมากกว่าหญิง มี 2 ชุมชนคือชุมชนตรงข้ามวัดทองธรรมชาติในแขวงคลองสาน และชุมชนหลังตลาดเจริญนคร แขวงบางลำภูล่าง ที่มีสัดส่วนหัวหน้าครอบครัวเป็นเพศหญิงใกล้เคียงกับเพศชาย

ศาสนา ชุมชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 95.4 รองลงมาเป็นศาสนาอิสลาม คิดเป็นร้อยละ 4.2 และศาสนาอื่นมีเล็กน้อย โดยยกเว้นชุมชนหลังวัดพิชัยญาติที่มีการนับถือศาสนาที่หลากหลายกว่าชุมชนอื่น คือมีทั้งอิสลามและคริสต์ศาสนาปะปนอยู่ และชุมชนขอมยมีสยิดสุวรรณภูมิ ที่มีผู้อยู่อาศัยนับถือศาสนาอิสลามมากกว่าศาสนาพุทธ (ดูตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.7 รายได้บุคคลต่อเดือน

บริเวณชุมชน	แหล่งที่มาของรายได้													ร้อยละ สัดส่วน	
	ขอทะเบียนยาว	หลังวัดห้วยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ขอมีสัปดาห์สุวรรณภูมิ	ขอ ร.ร.มิตรफल	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ขอสารภี	สุดซอยเกษมใหม่	ขอตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม		
1.ผู้มีรายได้	102	141	63	57	30	81	72	107	73	99	131	131	1087	43.28	100.0
ต่ำกว่า 1000บาท	1	4	-	1	1	2	1	-	1	4	-	2	17		1.56
1000-1999	15	16	14	10	12	17	11	6	5	20	16	22	164		15.09
2000-2999	24	40	23	16	4	18	10	13	11	31	32	37	259		23.83
3000-3999	12	22	13	6	5	20	16	8	10	14	21	14	161		14.81
4000-5999	8	17	5	6	1	4	10	10	3	5	9	6	84		7.73
6000-7999	1	3	-	1	-	3	1	3	2	1	4	-	19		1.75
8000-9999	-	-	1	1	-	1	2	2	-	-	2	-	9		0.83
สูงกว่า10,000บาท	-	1	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3		0.28
รายได้ไม่แน่นอน	41	38	7	16	7	14	21	65	41	24	47	50	371		34.13
2.ผู้ไม่มีรายได้	128	156	96	96	46	91	105	138	128	104	148	188	1424	56.71	100.0
ทำงานทำ	36	46	33	34	19	34	38	33	26	49	49	68	465		32.65
แม่บ้าน	25	33	12	11	5	15	11	23	21	4	23	34	217		15.24
นักเรียน นักศึกษา	50	61	40	47	14	29	46	69	60	44	64	61	585		41.08
เด็กอายุต่ำกว่า7ปี	17	16	11	4	8	13	10	13	21	7	12	25	157		11.03
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

ตารางที่ 4.8 สถานภาพของบุคคลในครอบครัวและการนับถือศาสนา

บริเวณชุมชน	แหล่งที่มาของรายได้													ร้อยละ	
	ขอทะเบียนยาว	หลังวัดห้วยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ขอมีสัปดาห์สุวรรณภูมิ	ขอ ร.ร.มิตรफल	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ขอสารภี	สุดซอยเกษมใหม่	ขอตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม		
1. สถานภาพของบุคคลในครอบครัว															
หัวหน้าครอบครัวเป็นชาย	29	47	20	14	10	22	26	37	27	29	39	31	331	13.18	
หัวหน้าครอบครัวเป็นหญิง	19	23	9	13	8	13	10	14	15	16	27	30	197	7.85	
สมาชิกในครอบครัว	182	227	130	126	58	137	141	194	159	158	213	258	1983	78.97	
รวม	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	
2. การนับถือศาสนา															
พุทธศาสนา	230	275	159	153	76	80	177	245	200	203	279	319	2396	95.42	
คริสต์ศาสนา	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	0.40	
อิสลาม	-	12	-	-	-	92	-	-	1	-	-	-	105	4.18	
รวม	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

4.2 ภูมิสำเนาเดิม

- 1) เป็นผู้ที่เกิดในบ้านที่ถูกสัมภาษณ์ 1,050คน คิดเป็นร้อยละ 41.82
- 2) เป็นผู้ที่เกิดในกรุงเทพมหานคร 807 คน คิดเป็นร้อยละ 32.14 ในจำนวนนี้เป็นผู้ที่เกิดในเขตคลองสาน ร้อยละ 15.69 หรือคิดเป็นร้อยละ 48.82 ของผู้ที่เกิดในกรุงเทพมหานคร ส่วนผู้ที่เกิดนอกเขตคลองสาน คือในเขตอื่นๆ ของกรุงเทพมหานคร 413คน คิดเป็นร้อยละ 16.44 หรือคิดเป็นร้อยละ 51.18 ของผู้ที่เกิดในกรุงเทพมหานคร เขตที่เกิดมากที่สุดคือเขตธนบุรี คิดเป็นร้อยละ 23.73 ของผู้ที่เกิดนอกเขตคลองสาน รองลงมาเป็นเขตพระนครและเขตบางรัก คิดเป็นร้อยละ 16.95 และ 9.44 ตามลำดับ หากพิจารณาในแง่การกระจายตัวของภูมิสำเนาพบว่า ในบรรดาผู้ที่เกิดในกรุงเทพมหานคร เกิดในเขตชั้นในร้อยละ 87.23 เกิดในเขตชั้นกลางร้อยละ 7.81 และเขตชั้นนอกร้อยละ 4.96 หรือเกิดในฝั่งพระนคร ร้อยละ 31.60 และร้อยละ 68.40 เกิดในฝั่งธนบุรี
- 3) เป็นผู้ที่เกิดต่างจังหวัด 583 คน คิดเป็นร้อยละ 21.42 จำแนกตามภาคได้คือเป็นผู้ที่เกิดในภาคกลางมากที่สุด ร้อยละ 27.44 ของผู้ที่เกิดต่างจังหวัด รองลงมาเป็นภาคตะวันตก คิดเป็นร้อยละ 24.70 ส่วนภาคใต้มีผู้ภูมิสำเนา น้อยที่สุด ร้อยละ 3.43
- 4) เป็นผู้ที่มีภูมิสำเนาต่างประเทศ ร้อยละ 2.83 ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่เกิดในเมืองจีน

เป็นที่สังเกตว่า ภูมิสำเนาของผู้ที่เกิดในกรุงเทพฯ พบว่ามาจากทุกเขตในกรุงเทพฯ โดยเฉพาะเขตที่แวดล้อมเขตคลองสานเรียงจากมากไปหาน้อยดังนี้ ธนบุรี (23.73) พระนคร (16.95) บางรัก (9.44) สัมพันธวงศ์ (6.3) บ่อมปราบ (5.57) ยานนาวา (4.84) รวมแล้วคิดเป็นร้อยละ 66.83 ของประชากรที่เกิดในกรุงเทพมหานคร ยกเว้นเขตคลองสาน (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 ภูมิลำเนาเดิม (สถานที่เกิด)

บริเวณชุมชน	ภูมิลำเนาเดิม (สถานที่เกิด)														ร้อยละ	สัดส่วน
	ชอยสะพานยาว	หลังวัดนิมิตยชาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุลศิริศึกษา	ขอม้ลัดสุวรรณภูมิ	ขอยร.ร.มิตรานพ	หลังท่าทางชยาอารยโอสถ	ขอยลา	สุดซอยเกษมใหม่	ขอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม			
1. เกิดที่นี่ บ้านนี้	54	106	86	60	54	95	73	111	41	74	86	210	1050	41.82		
2. เกิดในกทม.	114	87	41	57	11	39	50	81	89	61	116	61	807	32.14		
2.1 เกิดในเขตนี้	57	18	20	43	7	33	30	39	31	23	53	40	394	15.69		
2.2 เกิดในเขตอื่น	57	69	21	14	4	6	20	42	58	38	63	21	413	16.44	100.0	
พระนคร	6	29	1	2	-	-	1	3	5	11	11	1	70	16.95		
ป้อมปราบฯ	4	3	1	2	1	2	1	7	-	1	1	-	23	5.57		
สัมพันธวงศ์	16	2	3	1	-	-	1	1	-	-	2	-	26	6.30		
ปทุมวัน	2	1	-	-	-	-	-	8	3	2	-	-	16	3.87		
บางรัก	6	-	3	1	1	-	1	6	-	2	17	2	39	9.44		
ดุสิต	3	-	-	1	1	-	6	1	2	-	5	2	21	5.08		
พญาไท	4	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	5	1.21		
ห้วยขวาง	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	0.24		
ยานนาวา	-	1	1	1	-	1	4	1	5	-	1	5	20	4.84		
พระโขนง	3	1	3	-	1	-	-	1	1	-	-	-	10	2.42		
บางเขน	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	1.21		
บางกะปิ	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	4	0.97		
หนองจอก	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	6	1.45		
มีนบุรี	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2	0.48		
ลาดกระบัง	-	-	2	1	-	-	-	-	-	3	-	1	7	1.69		
ธนบุรี	9	10	7	4	-	1	3	6	26	13	15	4	98	23.73		
บางกอกใหญ่	1	8	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	11	2.66		
บางกอกน้อย	1	4	-	-	-	-	1	-	-	4	-	1	11	2.66		
ภาษีเจริญ	-	1	-	1	-	-	-	2	1	-	-	1	6	1.45		
ราษฎร์บูรณะ	-	-	-	-	-	1	-	-	4	-	-	2	7	1.69		
บางขุนเทียน	1	-	-	-	-	1	2	2	4	1	6	-	17	4.12		
ตลิ่งชัน	-	4	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	6	1.45		
หนองแขม	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	2	0.48		
รวมเกิดในกทม.	168	193	127	117	65	134	123	192	130	135	202	271	1857	73.95	100.0	
3. เกิดต่างจังหวัด	44	97	20	29	10	36	50	44	71	68	67	47	583	21.42	100.0	
ภาคกลาง	10	25	3	7	2	13	6	5	21	34	19	15	160	27.44		
ภาคตะวันตก	-	21	5	7	2	3	25	12	22	18	18	11	144	24.70		
ตะวันออกเฉียงเหนือ	11	20	6	5	3	2	12	10	11	4	15	5	104	17.84		
ภาคตะวันออก	20	11	5	4	1	6	2	6	12	5	11	5	88	15.09		
ภาคเหนือ	3	13	1	3	2	10	4	8	5	5	3	10	67	11.49		
ภาคใต้	-	7	-	3	-	2	1	3	-	2	1	1	20	3.43		
4. เกิดต่างประเทศ	18	7	12	7	1	2	4	9	-	-	10	1	71	2.83		
รวม	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0		

4.3 ระดับการศึกษา

จำแนกได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1) กลุ่มที่ยังไม่ได้เข้าเรียน ร้อยละ 6.25 เป็นเด็กที่มีอายุต่ำกว่า 7 ปี ยังไม่เข้าเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ

2) กลุ่มที่กำลังศึกษาอยู่ เป็นนักเรียนและนักศึกษา จำนวน 585 คน คิดเป็นร้อยละ 23.29 ในกลุ่มนี้ เป็นผู้ที่อยู่ในช่วงการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด 239 ราย คิดเป็นร้อยละ 40.85 รองลงมาเป็นช่วงมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับอาชีวศึกษา-อนุปริญญา คิดเป็นร้อยละ 22.56 และ 18.97 ตามลำดับ และอยู่ในระดับอนุบาลน้อยที่สุด ร้อยละ 4.1

3) กลุ่มที่ไม่ได้เรียนหรือจบการศึกษาแล้ว มีจำนวน 1,769 คน คิดเป็นร้อยละ 70.45 สำหรับกลุ่มผู้ที่จบการศึกษาแล้ว พบว่ามีการศึกษาในระดับ ป1-ป4 มากที่สุดร้อยละ 45.56 รองลงมาเป็นกลุ่มที่มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษาตอนปลาย คิดเป็นร้อยละ 13.57 และ 12.49 ตามลำดับ และมีกลุ่มที่ไม่ได้เรียนหนังสือแต่อ่านออกเขียนได้ คิดเป็นร้อยละ 11.87 หากพิจารณาผู้ที่ไม่ได้ศึกษาหรือจบการศึกษาแล้วพบว่า ร้อยละ 41.44 จบการศึกษาสูงกว่าเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.10)

ตารางที่ 4.10 ระดับการศึกษา

บริเวณชุมชน	โรงเรียน													ร้อยละ	สัดส่วน
	รอยตะพานยาว	หลังวัดห้วยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ขอมันส์ลือสัตวารพภูมิ	ขอมย.ร.มิตราผล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ขอมสารภี	ตรอกตะพานยาว	ขอมซอยเกษมใหม่	ขอมตรงข้ามวัดเคาตรังมิตร	หลังตลาดเจริญนคร		
1. ยังไม่เข้าเรียน	17	16	11	4	8	13	10	13	21	7	12	25	157	6.25	
2. เป็นผู้ที่กำลังศึกษาอยู่	50	61	40	47	14	29	46	69	60	44	64	61	585	23.29	100.0
อนุบาล	4	6	3	1	1	-	-	2	1	2	2	2	24		4.10
ป.1-ป.6	20	18	13	17	5	10	18	32	38	19	26	23	239		40.85
ม.1-ม.3	4	14	14	11	6	8	14	15	12	6	12	16	132		22.56
ม.4-ม.6	3	6	-	-	-	1	4	10	1	4	5	2	36		6.15
ปกศ. อาชีวะ	15	14	7	12	-	7	8	6	8	11	11	12	111		18.97
ปริญญาตรีขึ้นไป	4	3	3	6	2	3	2	4	-	2	8	6	43		7.35
2. ผู้ที่ไม่ได้เรียนหรือจบการศึกษาแล้ว															
ไม่ได้เรียน	28	25	12	7	9	10	13	19	18	20	31	18	210		11.87
เรียนเมืองจีน	2	1	6	3	-	1	1	4	-	-	-	-	18		1.02
เรียนทางพระ	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2		0.11
ป.1-ป.4	54	95	40	52	23	59	50	79	57	71	90	136	806		45.56
ป.5-ป.7	30	32	13	9	6	18	14	15	14	18	21	31	221		12.49
มศ.1-มศ.3	18	36	14	13	12	29	12	19	15	24	23	25	240		13.57
มศ.4-มศ.5	2	7	2	1	-	4	4	8	6	3	9	6	52		2.94
ปกศ. อาชีวะ	28	17	20	13	2	6	19	14	8	11	24	15	177		10.01
จบปริญญาตรีขึ้นไป	1	7	1	4	2	3	8	4	2	5	5	1	43		2.43
รวม	163	220	108	102	54	130	121	163	120	152	203	233	1769	70.45	100.0
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

4.4 การมีงานทำและสถานที่ทำงาน

ในจำนวนประชากรตัวอย่าง 2,511 คน เป็นผู้ที่ทำงาน 1,087 คน คิดเป็นร้อยละ 43.29 จำแนกการมีงานทำและสถานที่ทำงานได้ตามพื้นที่ดังนี้

1) เป็นผู้มีสถานที่ทำงานแน่นอนในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 66.70 โดยทำงานอยู่ในเขตคลองสาน ร้อยละ 10.83 ของผู้ที่ทำงานทั้งหมด หรือคิดเป็นร้อยละ 37.52 ของผู้ที่ทำงานที่มีสถานที่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร และเป็นผู้ที่ทำงานอยู่เขตอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 62.48 ของผู้ที่ทำงานที่มีสถานที่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร หรือคิดเป็นร้อยละ 41.67 ของผู้ที่ทำงานทั้งหมด สำหรับผู้ที่ทำงานในเขตอื่นๆ พบว่าเป็นผู้ที่ทำงานอยู่ในเขตพระนครมากที่สุด ร้อยละ 13.02 ของผู้ที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพมหานคร รองลงมาอยู่ในเขตธนบุรีและบางรัก ร้อยละ 11.26 และ 10.38 ตามลำดับ

2) สำหรับผู้มีสถานที่ทำงานไม่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร คิดเป็นร้อยละ 18.12 ของผู้ที่ทำงานทั้งหมด

3) เป็นผู้มีสถานที่ทำงานในต่างจังหวัด 38 ราย คิดเป็นร้อยละ 3.5 ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ทำงานในภาคกลางถึงร้อยละ 78.95 ของผู้ที่ทำงานในต่างจังหวัดทั้งหมด นอกนั้นอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคเหนือ หรืออาจกล่าวได้ว่าผู้ทำงานในต่างจังหวัดทำงานในพื้นที่รอบ ๆ กรุงเทพมหานคร ร้อยละ 94.74

4) เป็นผู้ที่ทำงานที่บ้าน หรือประกอบอาชีพที่บ้าน 155 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.50 ของผู้ที่ทำงานทั้งหมด

5) และมีผู้ทำงานในต่างประเทศ ร้อยละ 0.18 ของผู้ที่ทำงานทั้งหมด

สำหรับผู้ที่ทำงานที่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร สามารถจำแนกตามพื้นที่ได้ดังนี้ เป็นผู้ทำงานในเขตชั้นใน ร้อยละ 80.13 (โดยเป็นเขตชั้นในฝั่งพระนคร ร้อยละ 34.76 และเขตชั้นในฝั่งธนบุรี ร้อยละ 45.38 ของผู้ที่ทำงานที่แน่นอนในกรุงเทพมหานครทั้งหมด) เขตชั้นกลาง ร้อยละ 17.79 และเขตชั้นนอก เพียงร้อยละ 2 โดยแยกเป็นผู้ที่ทำงานในฝั่งพระนคร ร้อยละ 47.86 และผู้ที่ทำงานในฝั่งธนบุรี ร้อยละ 52.14 (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.11)

ตารางที่ 4.11 การมีงานทำและสถานที่ทำงาน

บริเวณชุมชน	ชอยสะพานยาว	หลังวัดนิษิตยาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาน	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ชอยเปลือยวัดสุวรรณภูมิ	ชอยร.ร.มิตรผล	หลังห้างขายยาอายุโอสถ	ชอยสถานี3 ต.รอกสะพานยาว	ชอยชอยเกษมใหม่	หลังตรงข้ามวัดเควตรนิตร	รวม	ร้อยละ	สัดส่วน	
1.ผู้มีงานทำ	102	141	63	57	30	81	72	107	73	99	131	131	1087	100.0	43.29
1.1 สถานที่ทำงานแน่นอนในกรุงเทพมหานคร															
1.1.1 ในเขตนี้	20	23	17	19	13	19	25	33	12	29	27	35	272	25.02	10.83
1.1.2 ในเขตอื่น	51	60	30	24	9	36	34	36	25	46	50	52	453	41.67	100.0
พระนคร	7	11	-	2	1	5	6	6	2	3	11	5	59		13.02
ป้อมปราบฯ	2	1	-	-	1	-	2	2	1	3	1	2	15		3.31
สัมพันธวงศ์	7	-	2	8	-	2	2	4	3	3	2	5	38		8.39
ปทุมวัน	5	7	3	3	-	2	3	3	1	5	4	4	40		8.83
บางรัก	4	8	3	1	1	9	5	6	-	2	-	8	47		10.38
ดุสิต	1	2	2	2	-	1	2	2	1	1	-	2	16		3.53
พญาไท	3	7	4	-	1	5	1	2	-	-	7	6	36		7.95
ห้วยขวาง	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1		0.22
ยานนาวา	2	3	4	-	2	1	-	-	1	4	5	6	28		6.18
พระโขนง	2	5	5	-	-	4	3	2	4	4	7	4	40		8.83
บางเขน	-	3	2	-	-	1	2	2	1	2	1	1	15		3.31
บางกะปิ	2	-	-	2	1	1	-	2	-	1	1	1	11		2.43
ชานเมืองฝั่งตะวันออก	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1		0.22
ธนบุรี	11	8	-	4	-	2	4	1	9	10	2	-	51		11.26
บางกอกใหญ่	1	-	-	-	2	-	-	-	1	-	1	1	6		1.32
บางกอกน้อย	2	3	1	-	-	-	3	1	-	3	4	1	18		3.97
ภาษีเจริญ	1	-	1	2	-	1	-	-	1	-	1	-	7		1.55
ราษฎร์บูรณะ	-	-	-	-	-	2	1	1	-	2	-	4	10		2.21
บางขุนเทียน	1	1	3	-	-	-	-	1	-	2	3	2	13		2.87
ตลิ่งชัน	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0		0.00
หนองแขม	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1		0.22
รวมทำงานในกทม.	71	83	47	43	22	55	59	69	37	75	77	87	725	66.70	
1.2 ที่ทำงานไม่แน่นอนในกทม.	16	25	6	5	5	14	6	22	22	18	29	29	197	18.12	

ตารางที่ 4.11 การมีงานทำและสถานที่ทำงาน(ต่อ)

บริเวณชุมชน	จังหวัด													ร้อยละ	สัดส่วน		
	ขอนแก่น	อุดรธานี	ชัยภูมิ	กาฬสินธุ์	นครพนม	มุกดาหาร	บึงกาฬ	ยโสธร	ร้อยเอ็ด	มหาสารคาม	สกลนคร	นครราชสีมา	บุรีรัมย์				
1.3 สถานที่ทำงานแน่นอนในต่างจังหวัด																	
ภาคกลาง	1	2	3	1	1	4	3	3	1	-	6	5	30	78.95			
ภาคตะวันออก	-	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3	7.89			
ภาคตะวันตก	-	-	1	-	1	-	-	1	-	-	-	-	3	7.89			
ภาคเหนือ	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	5.26			
รวม	1	4	5	1	2	5	4	4	1	0	6	5	38	3.50	100.0		
1.4 สถานที่ทำงานที่บ้าน	14	28	5	8	1	6	3	12	13	6	19	10	125	11.50			
1.5 สถานที่ทำงานต่างปท.	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	0.18			
2. ผู้ไม่มีงานทำ	128	156	96	96	46	91	105	138	128	104	148	188	1424	56.71	100.0		
2.1 กำลังหางานทำ	36	46	33	34	19	34	38	33	26	49	49	68	465	32.65			
2.2 นักเรียน นักศึกษา	50	61	40	47	14	29	46	69	60	44	64	61	585	41.08			
2.3 เด็กอายุต่ำกว่า 7 ปี	17	16	11	4	8	15	10	13	21	7	12	25	157	11.03			
2.4 แม่บ้าน	25	33	12	11	5	13	11	23	21	4	23	34	217	15.24			
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0			

4.5 สถานที่เรียน

มีผู้ที่กำลังอยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียน จำนวน 585 ราย คิดเป็นร้อยละ 23.30 ของประชากรที่ตกเป็นตัวอย่างทั้งหมด และเป็นผู้ที่เรียนอยู่ในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 99.15 โดยร้อยละ 46.38 เรียนภายในเขตคลองสาน ที่เหลือร้อยละ 53.62 เรียนนอกเขตคลองสาน เขตที่มีผู้เดินทางไปเรียนมากที่สุดคือ เขตธนบุรี ร้อยละ 24.44 ของผู้ที่เรียนนอกเขตทั้งหมด รองลงมาคือเขตพระนคร และเขตบางกอก ร้อยละ 11.9 และ 10.93 ตามลำดับ (ดูรายละเอียดตารางที่ 4.12)

สำหรับผู้กำลังศึกษาและมีสถานที่เรียนที่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร สามารถจำแนกตามพื้นที่ได้ดังนี้ เป็นผู้ที่มีสถานที่เรียนในเขตชั้นใน ร้อยละ 76.9 (โดยเป็นเขตชั้นในฝั่งพระนคร ร้อยละ 13.10 และเขตชั้นในฝั่งธนบุรี ร้อยละ 63.79 ของผู้ที่มีสถานที่เรียนที่แน่นอนในกรุงเทพมหานครทั้งหมด) เขตชั้นกลาง ร้อยละ 19.31 และเขตชั้นนอกเพียงร้อยละ 3.79 โดยแยกเป็นผู้ที่มีสถานที่เรียนในฝั่งพระนคร ร้อยละ 20.69 และผู้ที่มีสถานที่เรียนในฝั่งธนบุรี ร้อยละ

ตารางที่ 4.12 สถานที่เรียน

บริเวณชุมชน	ชื่อย่อหน่วยงาน													ร้อยละ	สัดส่วน
	ชอยละนาเยาว	หลังวัดห้วยญาติ	หลังที่ว่าการเขตคลองสาม	ตรงข้ามวัดทองธรรมชาติ	ข้างร.ร.กุศลศิริศึกษา	ชอยน้ลือลือสุวรรณภูมิ	ชอยร.ร.มิตรานล	หลังห้างขายยาอารยโอสถ	ชอยสารภี3	จุดชอยเกษมใหม่	ชอยตรงข้ามวัดเศวตฉัตร	หลังตลาดเจริญนคร	รวม		
1.ผู้ที่กำลังศึกษา	50	61	40	47	14	29	46	69	60	44	64	61	585	23.30	100.0
1.1 สถานที่เรียนในกทม.	50	59	39	47	14	27	46	69	60	44	64	61	580		99.15
1.1.1 ในเขตนี้	19	26	22	19	7	12	24	34	21	22	37	26	269		46.38
1.1.2 ในเขตอื่น	31	33	17	28	7	15	22	35	39	22	27	35	311		53.62
พระนคร	8	10	2	5	-	2	3	-	-	3	1	3	37		11.90
ป้อมปราบฯ	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	2		0.64
สัมพันธวงศ์	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1		0.32
ปทุมวัน	1	-	-	1	-	-	-	1	2	-	2	-	7		2.25
บางรัก	1	-	1	-	-	-	-	3	-	1	-	2	8		2.57
ดุสิต	2	3	2	1	-	-	-	-	-	2	2	-	12		3.86
พญาไท	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	4		2.25
ห้วยขวาง	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2		0.64
ยานนาวา	1	-	1	-	-	-	-	4	-	-	-	-	6		1.93
พระโขนง	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1		0.32
บางเขน	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	3		0.96
บางกะปิ	2	3	2	6	2	2	2	3	-	1	7	4	34		10.93
ธนบุรี	9	2	1	3	1	-	2	13	25	4	10	6	76		24.44
บางกอกใหญ่	3	6	3	3	-	1	4	-	2	1	-	2	25		8.04
บางกอกน้อย	1	4	-	4	2	1	2	2	3	4	2	1	26		8.36
ภาษีเจริญ	1	2	-	-	-	5	-	1	3	-	-	2	14		4.50
ราษฎร์บูรณะ	-	1	1	1	-	3	3	3	1	6	1	8	28		9.00
บางขุนเทียน	1	-	3	4	1	-	2	4	1	-	-	2	18		5.79
ตลิ่งชัน	-	1	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-	4		1.29
1.2 ที่เรียนในต่างจังหวัด	-	2	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	5		0.85
2.ผู้ที่ไม่ได้ศึกษา	180	236	119	106	62	143	131	176	141	159	215	258	1926	76.70	100.0
2.1 เป็นผู้ที่กำลังทำงาน	102	141	63	57	30	81	72	107	73	99	131	131	1087		56.44
2.2 กำลังหางานทำ	36	46	33	34	19	34	38	33	26	49	49	68	465		24.14
2.3 เด็กอายุต่ำกว่า7ปี	17	16	11	4	8	15	10	13	21	7	12	25	157		8.16
2.4 แม่บ้าน	25	33	12	11	5	13	11	23	21	4	23	34	217		11.26
รวมทั้งสิ้น	230	297	159	153	76	172	177	245	201	203	279	319	2511	100.0	

การศึกษาส่วนที่ 2 การสัมภาษณ์เฉพาะหัวหน้าครอบครัว

เป็นการสัมภาษณ์เฉพาะหัวหน้าครอบครัวเพื่อรับทราบปัญหาและทัศนคติที่มีต่อชุมชน และเหตุผลที่สำคัญ คือนำคำตอบเหล่านี้มาศึกษาสภาพการอยู่อาศัย การดำรงชีวิต ความมั่นคงในการอยู่อาศัย ตลอดจนพิจารณาปัญหาทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ-สังคม ของคนในชุมชนเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาแก้ไขในเรื่องที่ต้องการศึกษาต่อไป

1. สภาพแวดล้อมทางกายภาพของชุมชนและที่อยู่อาศัย

1.1 สิ่งอำนวยความสะดวกในการดำรงชีวิต

1) ไฟฟ้า ส่วนใหญ่มีไฟฟ้าใช้โดยมิเตอร์เองร้อยละ 93.18 มีร้อยละ 6 ที่ต่อไฟจากบ้านข้างเคียง

2) น้ำประปา มีบ้านที่มีน้ำประปาใช้และมีมิเตอร์เองคิดเป็นร้อยละ 85.42 รองลงมาร้อยละ 9.66 เป็นการต่อจากข้างบ้าน

3) การมีทะเบียนบ้าน ซึ่งหมายถึงการมีสิทธิทางสังคม-การเมือง ทำให้มีโอกาสขอบริการจากรัฐ สมัครงาน นำบุตรเข้าโรงเรียน ฯลฯ พบว่า ร้อยละ 81.44 มีเป็นของตนเอง มีร้อยละ 14.58 ต้องอาศัยญาติ และร้อยละ 3.98 ไม่มีทะเบียนบ้าน

4) การใช้เชื้อเพลิงหุงต้มในบ้าน พบว่า ส่วนใหญ่ยังคงใช้ถ่านไม้ ร้อยละ 63.45 รองลงมาเป็นการใช้แก๊ส ร้อยละ 35.8

5) การกำจัดขยะมูลฝอย ใช้บริการทิ้งขยะของกรุงเทพมหานครมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 77.27 รองลงมา เป็นการทิ้งขยะภายนอกบริเวณบ้าน และภายในบริเวณบ้าน คิดเป็นร้อยละ 5.87 และ 5.11 ตามลำดับ อย่างไรก็ตามการทิ้งขยะก็ขึ้นกับสภาพแวดล้อมของชุมชนด้วย

6) ระบบระบายน้ำ มีบ้านที่มีท่อระบายเพียง ร้อยละ 46.21 ของจำนวนบ้านทั้งหมด และร้อยละ 53.79 ไม่มีท่อระบายน้ำในบ้าน ส่วนใหญ่ในแขวงสมเด็จฯ และแขวงคลองสานจะมีท่อระบายน้ำ ส่วนในแขวงคลองตันไทรและบางลำภูล่างมีน้อยมาก (รายละเอียดดูในตาราง ก.1 ในภาคผนวก ก)

1.2 ลักษณะทางกายภาพของที่อยู่อาศัย

- 1) มีขนาดความกว้างของทางสัญจร เข้าบ้าน ขนาดไม่เกิน 1 เมตร มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 61.74 รองลงมาเป็นขนาด 1-2 เมตร คิดเป็นร้อยละ 26.70
- 2) วัสดุที่ใช้ทำทางสัญจร เข้าบ้าน ร้อยละ 62.5 เป็นคอนกรีต รองลงมา เป็นการปูพื้นไม้และการถมดิน คิดเป็นร้อยละ 20.64 และ 15.34 ตามลำดับ
- 3) สภาพพื้นดิน รอบ ๆ บ้าน เกือบร้อยละ 70 มีสภาพแห้ง ร้อยละ 16.48 มีน้ำขัง ส่วนใหญ่จะอยู่ในแขวงคลองต้นไทรและบางลำภูล่าง
- 4) ขนาดพื้นที่บ้าน พบว่า มีขนาดพื้นที่ระหว่าง 11-20 ตารางเมตรมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 40 รองลงมาจะมีขนาดเล็กถึงพื้นที่ไม่เกิน 10 ตารางเมตร และขนาด 21-30 ตารางเมตร คิดเป็นร้อยละ 25.76 และ 20.45 ตามลำดับ ขนาดบ้านส่วนใหญ่จะมีพื้นที่ไม่เกิน 30 ตารางวา คิดเป็นร้อยละ 86
- 5) จำนวนห้อง จำนวนห้องโดยเฉลี่ยมากที่สุดคือ 2 ห้องต่อบ้าน คิดเป็นร้อยละ 50.57 รองลงมา มีจำนวน 1 ห้องต่อบ้าน 1 หลัง คิดเป็นร้อยละ 21.2 และห้องภายในบ้านนี้ไม่ได้นับรวมห้องน้ำ
- 6) วัสดุส่วนใหญ่ที่ใช้ทำฝาบ้าน ทำด้วยไม้เป็นส่วนใหญ่ คิดเป็นร้อยละ 94.3
- 7) อายุของบ้าน เนื่องจาก ผู้อยู่อาศัยเป็นผู้เช่า คิดเป็นร้อยละ 55.11 ทำให้ไม่ทราบอายุบ้านที่แท้จริง และบ้านส่วนใหญ่เป็นบ้านเก่ามีอายุระหว่าง 31-50 ปี คิดเป็นร้อยละ 10.6 รองลงมาอยู่ในช่วงอายุ 26-30 ปี และ 16-20 ปี คิดเป็นร้อยละ 8.14 และ 6.82 ตามลำดับ
- 8) การใช้ประโยชน์ของบ้าน นอกจากจะใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยแล้ว ยังมีการใช้เพื่อประโยชน์อื่นด้วย แต่ก็ เป็นเพียงส่วนน้อย มีการใช้เป็นที่อยู่อาศัยเพียงอย่างเดียว ร้อยละ 82.39 ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและร้านค้าด้วย ร้อยละ 9.09 รองลงมาใช้เป็นร้านบริการด้วย ร้อยละ 2.84 (รายละเอียดดูในตาราง ก.2 ในภาคผนวก ก)

2. ลักษณะทางประชากร

2.1 โครงสร้างอายุ เพศ จำนวนบุตรและขนาดครอบครัว

- 1) หัวหน้าครัวเรือน เป็นชาย ร้อยละ 64.20 เป็นหญิง ร้อยละ 35.80
- 2) มีช่วงอายุระหว่าง 40-49 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.98 รองลงมา เป็นกลุ่มอายุ 50-59 และ 30-39 คิดเป็นร้อยละ 23.48 และ 16.85 ตามลำดับ

3) สถานภาพการสมรส พบว่า หัวหน้าครอบครัวที่เป็นโสด ร้อยละ 6.44 มีจำนวนบุตร 2-3 คนมากที่สุด ร้อยละ 32.58 รองลงมา มีบุตร 4-5 คน และ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 27.84 และ 16.48 ตามลำดับ

4) ขนาดครอบครัว จะอยู่ระหว่าง 3-4 คน มากที่สุด ร้อยละ 36.55 รองลงมา ขนาดครอบครัวอยู่ระหว่าง 5-6 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 31.25 และขนาดครอบครัวไม่เกิน 2 คน ร้อยละ 14.2 (รายละเอียดดูในตาราง ก.3 ในภาคผนวก ก)

2.2 การย้ายถิ่น

1) จำนวนหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้ที่เกิดในบ้านที่ถูกสัมภาษณ์ คิดเป็นร้อยละ 18

2) หัวหน้าครอบครัวร้อยละ 82 เป็นผู้ที่มีการย้ายถิ่นมาก่อน โดยเป็นผู้ที่ย้ายภายในเขตคลองสานร้อยละ 30.68 และย้ายมาจากเขตอื่นในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 34.87 เขตที่ย้ายมามากที่สุดคือเขตธนบุรี ร้อยละ 25.82 รองลงมา เป็นเขตพระนครและบางรัก คิดเป็นร้อยละ 18.54 และ 8.60 ตามลำดับ การย้ายถิ่นในเขตคลองสานพบว่า เป็นการย้ายภายในเขตชั้นในร้อยละ 18.18 มาจากเขตชั้นกลาง ร้อยละ 9.58 และมาจากเขตชั้นนอก ร้อยละ 2.24 เป็นการย้ายภายในฝั่งธนบุรี ร้อยละ 72.52 และย้ายจากฝั่งพระนคร ร้อยละ 27.48

3) เป็นผู้ที่ย้ายมาจากต่างจังหวัด ร้อยละ 22.16 โดยเป็นผู้ที่ย้ายมาจากภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด จำนวนเท่ากัน คิดเป็นร้อยละ 27.35 รองลงมา เป็นภาคตะวันออก เชียงเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คิดเป็นร้อยละ 18.8 และ 11.97 ตามลำดับ ส่วนที่เหลือร้อยละ 0.57 เป็นผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากต่างประเทศ (รายละเอียดดูในตาราง ก.4 ในภาคผนวก ก)

4) สำหรับเหตุผลสำคัญของผู้ที่ย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 51.52 ของประชากรตัวอย่าง พบว่า มีเหตุผลในการเข้ามาหางานทำมากที่สุด ร้อยละ 70.22 รองลงมา เป็นการย้ายติดตามบิดามารดาเข้ามา และติดตามญาติหรือเพื่อนชักชวนมา คิดเป็นร้อยละ 11.76 และ 10.66 ตามลำดับ

5) สำหรับเหตุผลที่ย้ายเข้ามาอยู่ในบ้านนี้ นอกเหนือจากผู้ที่เกิดในบ้านนี้ ร้อยละ 17.99 แล้ว พบว่า เหตุผลสำคัญที่ย้ายมาคือ การหาบ้านเช่าราคาถูก ซึ่งมีค่าเช่าถูกกว่าที่อื่น ร้อยละ 41.34 รองลงมา เป็นเหตุผลที่มีสัดส่วนใกล้เคียงกันคือ เป็นการแยกครอบครัวของหนุ่มสาวหลังแต่งงาน (9.93%) ใกล้เคียงสถานที่ทำงาน (9.70%) การคมนาคมสะดวก (9.47%) และถูกใจมากกว่าที่อื่น (9.47%) (รายละเอียดดูในตาราง ก.5 ในภาคผนวก ก)

6) ระยะเวลาที่อยู่อาศัยในบ้านนี้ของผู้ที่เกิดที่นี่พบว่า หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ อาศัยอยู่มานานแล้ว โดยอยู่นานกว่า 50 ปี ร้อยละ 38.95 รองลงมา เป็นผู้ที่อยู่มาแล้วเป็นเวลาดำเนินการ 46-50 ปี ร้อยละ 16.84 ส่วนใหญ่ของผู้ที่เกิดที่นี่อาศัยอยู่เป็นเวลาดำเนินการ ไม่ต่ำกว่า 35 ปี

มีมากกว่าร้อยละ 80

7) สำหรับผู้ที่มีการย้ายถิ่นและย้ายเข้ามาอยู่ที่นี่ส่วนใหญ่ จะเข้ามาอยู่ในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 20 ปี ร้อยละ 65 โดยมีผู้ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในช่วงระยะเวลาไม่เกิน 5 ปี ร้อยละ 25 รองลงมาอยู่อาศัยในช่วง 6-10 ปี และ 16-20 ปี ร้อยละ 15.7 และ 13.16 ตามลำดับ

8) ความคิดที่จะย้ายที่อยู่อาศัย พบว่า ร้อยละ 87.12 ตอบว่าไม่มีความคิดนี้ มีเพียง 68 ราย หรือคิดเป็นร้อยละ 12.88 ที่มีความคิดที่จะย้าย เหตุผลที่มาอันดับ 1 คือ ถูกไล่ที่หมดสัญญาเช่า ร้อยละ 63.23 รองลงมาเป็นเหตุผลเนื่องจากสภาพแวดล้อมและสภาพที่อยู่อาศัยไม่ดี และการไม่ได้เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน ร้อยละ 11.7 และ 10.29 ตามลำดับ (รายละเอียดดูในตาราง ก.6 ในภาคผนวก ก)

3. สถานทางสังคม

3.1 ภูมิสำเนาเดิม

1) ภูมิสำเนาเดิมของหัวหน้าครอบครัวที่อยู่อาศัยในชุมชนแออัดเขตคลองสานส่วนใหญ่เป็นชาวกรุงเทพมหานคร มีจำนวนร้อยละ 48.48 เป็นผู้ที่เกิดในเขตคลองสาน ร้อยละ 63.28 ในจำนวนผู้ที่มีภูมิสำเนาออกเขตคลองสาน ร้อยละ 36.72 นั้น ส่วนใหญ่มาจากเขตที่อยู่แวดล้อมเขตคลองสานคือ ธนบุรี บางกอกใหญ่ พระนคร ลัมพูนรังค์ บางรักและยานนาวา ถึงร้อยละ 67.0 โดยเป็นผู้มีภูมิสำเนาในฝั่งพระนครร้อยละ 61.7 ของผู้มีภูมิสำเนาในกรุงเทพมหานครทั้งหมด

2) ผู้มีภูมิสำเนาต่างจังหวัด ที่เข้ามาอยู่อาศัยในเขตคลองสาน ร้อยละ 43.75 ของประชากรตัวอย่าง ส่วนใหญ่มาจากภาคกลางมากที่สุด 29.87 รองลงมาเป็นภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 26.84 และ 15.15 ตามลำดับ

3) เป็นคนต่างด้าว ร้อยละ 7.77 (รายละเอียดดูในตาราง ก.7 ในภาคผนวก ก)

3.2 ศาสนาและระดับการศึกษา

ร้อยละ 95 นับถือพุทธศาสนา และส่วนใหญ่ร้อยละ 68.18 มีความรู้ต่ำกว่าระดับป.4 รองลงมาร้อยละ 18.37 เป็นผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือแต่อ่านออกเขียนได้ มีความรู้ในระดับมศ.1-มศ.3 ร้อยละ 11.36 และมีผู้จบการศึกษาระดับปริญญาร้อยละ 1.33 (รายละเอียดดูในตาราง ก.8 ในภาคผนวก ก)

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างที่พักอาศัยกับที่ทำงาน

- 1) เป็นผู้ที่มีงานทำ ร้อยละ 65.53 ของหัวหน้าครอบครัวที่เป็นประชากรตัวอย่าง
- 2) มีสถานที่ทำงานที่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 59.94 โดยในจำนวนนี้ทำงานในเขตคลองสาน ร้อยละ 39.90 และทำงานในเขตอื่น ร้อยละ 60.1 โดยกระจายไปเกือบทุกเขตของกรุงเทพมหานคร เขตที่ทำมากที่สุดคือ เขตพระนคร ร้อยละ 16.8 รองลงมา เป็นเขตธนบุรี ร้อยละ 12.8 ร้อยละ 51.2 ของผู้ทำงานในกรุงเทพมหานครยกเว้นในเขตคลองสาน ทำงานในเขตที่แวดล้อมเขตคลองสาน มีผู้ทำงานในเขตชั้นในของกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 80.77 และร้อยละ 54.8 ทำงานในพื้นที่ฝั่งธนบุรี
- 3) มีผู้ทำงานร้อยละ 21.10 มีสถานที่ทำงานไม่แน่นอนในกรุงเทพมหานคร
- 4) ร้อยละ 3.47 ทำงานในต่างจังหวัด ส่วนใหญ่เป็นภาคกลาง
- 5) และร้อยละ 15.32 ทำงานที่บ้าน (รายละเอียดในตาราง ก.9 ในภาคผนวก ก)
- 6) พาหนะที่ใช้ในการเดินทางไปทำงาน ส่วนใหญ่ใช้บริการรถประจำทางขององค์การขนส่งมวลชน ร้อยละ 60 มีผู้ทำงาน ร้อยละ 15.3 ไม่ต้องเดินทางเนื่องจากทำงานที่บ้าน ร้อยละ 13.58 ใช้การเดินเท้าเนื่องจากที่ทำงานไม่ไกลจากที่บ้าน และร้อยละ 6.93 ใช้พาหนะในการเดินทางไม่แน่นอน
- 7) ความต้องการที่พักอาศัยใกล้สถานที่ทำงาน สรุปได้ว่า ร้อยละ 47.7 มีความต้องการ ในจำนวนนี้ร้อยละ 32.12 ทำงานที่บ้าน ส่วนผู้ที่ไม่ต้องการที่พักอาศัยใกล้สถานที่ทำงานมีร้อยละ 52.31 ของผู้มีงานทำ สาเหตุที่ความต้องการที่พักอาศัยใกล้สถานที่ทำงานน้อยกว่ากลุ่มที่ไม่ต้องการ เนื่องจากมีบางส่วนของผู้มีงานทำทำงานในต่างจังหวัด
- 8) สถานที่ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภค ส่วนใหญ่ร้อยละ 81.25 ใช้บริการตลาดสดที่อยู่ใกล้บ้านที่สุด รองลงมาเป็นร้านค้าเล็ก ๆ ใกล้บ้าน ร้อยละ 17.8 ส่วนระยะเวลาในการซื้อพบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 92.8 ซื้อทุกวัน ร้อยละ 3.22 จะซื้อทุกสัปดาห์ และร้อยละ 3.03 เป็นประเภทที่ไม่แน่นอนคือหมดเมื่อไรก็ซื้อ (รายละเอียดดูในตาราง ก.10 ในภาคผนวก ก)

3.4 ความสัมพันธ์กับคนในชุมชน

ความสัมพันธ์กับคนในชุมชนมีลักษณะแบบคนเมืองมาก เนื่องจากผู้นำที่เป็นที่รู้จักมีน้อยมาก ส่วนใหญ่ร้อยละ 95.27 จะตอบว่าไม่รู้จักใคร ผู้นำที่รู้จักมาก คือผู้อำนวยการเขต มีผู้รู้จักเพียงร้อยละ 1.52 รองลงมาเป็นพระ มีผู้รู้จักร้อยละ 1.33 อีกสาเหตุหนึ่งผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่เป็นผู้หาเช่ากินค่า และส่วนมากเป็นผู้เช่าบ้านทำให้ไม่สนใจที่จะทำความรู้จัก คู่ค้าเคยหรือสนิทสนมกับผู้ใด (รายละเอียดดูในตาราง ก.11 ในภาคผนวก ก)

4. สภาพเศรษฐกิจ

4.1 การประกอบอาชีพ

1) อาชีพก่อนการย้ายถิ่น นอกเหนือจากผู้ที่เกิดและเติบโตในชุมชนโดยไม่มีการย้ายถิ่น ร้อยละ 48.48 แล้ว การประกอบอาชีพของผู้ที่เคยย้ายถิ่นส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรมสูงสุด คิดเป็นร้อยละ 18 อาชีพรองลงมาคือ การเป็นลูกจ้างเอกชนและรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 9.66 ถัดมาเป็นนักเรียน นักศึกษาและประกอบอาชีพค้าขาย คิดเป็นร้อยละ 8.52 และ 5.49 ตามลำดับ

2) การประกอบอาชีพในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต จากผู้ประกอบอาชีพ ร้อยละ 65.53 มีผู้ประกอบอาชีพรับจ้างสูงสุด ร้อยละ 48.27 ค้าขาย ร้อยละ 29.48 รองลงมารับราชการและเป็นช่างฝีมือ ร้อยละ 12.72 และ 8.96 ตามลำดับ

3) ส่วนหัวหน้าครอบครัวที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ มีร้อยละ 34.47 โดยกลุ่มใหญ่ที่สุด เป็นกลุ่มที่รับบำนาญ และอยู่บ้านเฉยๆ คิดเป็นร้อยละ 76.37 เป็นกลุ่มแม่บ้าน ร้อยละ 17.58 และเป็นกลุ่มนักเรียน นักศึกษา ร้อยละ 6.04 และพบอยู่เพียงแห่งเดียวในชุมชนชอยโรงเรียนมิตรพลฯ (รายละเอียดดูในตาราง ก.12 ในภาคผนวก ก)

4) สัดส่วนของอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปของประชากรตัวอย่างจากอาชีพในอดีตมาเป็นหัวหน้าครอบครัวในปัจจุบันพบว่า มาประกอบอาชีพรับจ้างเพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่า อาชีพรับราชการ และการเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจเพิ่มขึ้น 9 เท่า ประกอบอาชีพค้าขายเพิ่มขึ้นกว่า 3 เท่า ส่วนสัดส่วนของอาชีพที่เปลี่ยนแปลงไปคือ อาชีพเกษตรกรรมลดลง มีอาชีพใหม่ ๆ เกิดขึ้นคือ ช่างฝีมือ ผู้ใช้วิชาชีพ

4.2 ความมั่นคงของงาน

ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่ร้อยละ 59.54 ตอบว่า ไม่มั่นคง มีเพียงร้อยละ 40.46 เท่านั้นที่ตอบว่ามั่นคง ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป และเป็นลูกจ้างในสถานประกอบการเอกชน จึงมีความคิดว่าความมั่นคงในอาชีพคงมีน้อย (รายละเอียดดูในตาราง ก.12 ในภาคผนวก ก)

4.3 สภาพเศรษฐกิจภายในครอบครัว

1) จากผู้มีรายได้ร้อยละ 65.53 ของหัวหน้าครัวเรือน รายได้ไม่แน่นอน มีมากที่สุด ร้อยละ 38.73 ระดับรายได้ที่มีจำนวนมากที่สุดที่ระบุได้จะอยู่ระหว่าง 3,000-3,999บาท/

เดือน คิดเป็นร้อยละ 19.08 รองลงมาจะมีรายได้อยู่ระหว่าง 2,000-2,999บาท/เดือนและ 4,000-4,999บาท/เดือน คิดเป็นร้อยละ 17.63 และ 11.56 ตามลำดับ โดยร้อยละ 5.2 มีรายได้สูงกว่า 6,000บาท/เดือน และกลุ่มที่มีรายได้ต่ำกว่า 2,000บาท/เดือน ร้อยละ 7.8

2) ค่าใช้จ่ายในครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน จะอยู่ระหว่าง 3,000-3,999 บาท มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.23 รองลงมาจะมีรายได้ระหว่าง 2,000-2,999บาท และ 4,000-4,999 บาท คิดเป็นร้อยละ 17.80 และ 15.53 ตามลำดับ เห็นได้ว่าร้อยละ 75 มีค่าใช้จ่ายสูงกว่า 3,000บาท/เดือน

3) จะเห็นได้จากตารางค่าใช้จ่ายว่า ส่วนใหญ่จะมีสูงเป็นผลให้เมื่อถามถึงรายรับเมื่อเปรียบเทียบกับรายจ่าย ร้อยละ 43 มีรายจ่ายสูงกว่ารายรับ เกือบร้อยละ 50 มีรายได้พอดีกับรายจ่าย และมีเพียงร้อยละ 7 เท่านั้นที่สามารถมีเงินออมคือ รายได้สูงกว่า

4) และเมื่อถามถึงสถานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ร้อยละ 98.67 ของหัวหน้าครอบครัวตอบว่า "ยากจน" มีเพียงร้อยละ 1.33 ที่ตอบว่าค่อนข้างยากจน (ดูรายละเอียดตาราง ก.13 ภาคผนวก ก)

5. การครอบครองที่ดิน

1) การเป็นเจ้าของที่ดิน ชุมชนแออัดในเขตคลองสานส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในที่ดินที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ ร้อยละ 65.53 รองลงมาเป็นที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ มีอยู่ร้อยละ 14.2 และเป็นที่ของวัดต่างๆ ร้อยละ 10.42 มีเพียงร้อยละ 8.52 ที่ผู้อยู่อาศัยเป็นเจ้าของ และเป็นที่ดินหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐน้อยที่สุด ร้อยละ 1.33

2) ส่วนใหญ่การเช่าอยู่อาศัยของผู้ที่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน เกือบร้อยละ 50 มีสัญญาเช่าที่ดิน มีร้อยละ 42 ที่ไม่มีสัญญาเช่าที่ดิน

3) สถานะการครอบครองที่ดิน พบว่า มีถึงร้อยละ 41.67 เป็นผู้ที่เข้ามาอยู่อาศัยโดยการเช่าห้องหรือเช่าบ้าน รองลงมา ผู้อยู่อาศัยสามารถปลูกบ้านเองและจ่ายค่าเช่าที่ดิน ร้อยละ 36.17 และร้อยละ 7.58 ที่ต้องเช่าทั้งบ้านและที่ดิน นอกจากนี้ยังมีอีกร้อยละ 3 ที่อยู่โดยเจ้าของไม่เก็บค่าเช่า และอยู่โดยไม่จ่ายค่าเช่า

4) ขนาดการครอบครองที่ดิน โดยส่วนใหญ่ไม่เกิน 30 ตารางวา มีถึงร้อยละ 84 โดยมีที่ดินขนาดเล็กกว่า 10 ตารางวา ร้อยละ 22.54 กลุ่มผู้อยู่อาศัยที่มีขนาดที่ดินระหว่าง 11-20 ตารางวามีมากที่สุด ร้อยละ 41.10 และขนาดที่ดิน 21-30 ตารางวามีมากเป็นอันดับ 3 คือ 20.45 (รายละเอียดดูในตาราง ก.14 ในภาคผนวก ก)

6. ทัศนคติที่มีต่อชุมชน

6.1 ความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม

ส่วนใหญ่ของผู้อยู่อาศัยร้อยละ 99 เห็นว่ามีปัญหา ปัญหาอันดับแรกคือ ยุงชุกชุม เป็นปัญหาใหญ่ ร้อยละ 48.19 รองลงมาเป็นปัญหาน้ำท่วม มีร้อยละ 19.24 ปัญหาอันดับ3 เป็นปัญหาเรื่องการระบายน้ำ ร้อยละ 12.95 จากปัญหาต่าง ๆ ที่ผู้อยู่อาศัยระบุ สามารถจำแนกได้คือ เป็นปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ร้อยละ 92.8 เป็นปัญหาด้านเศรษฐกิจ-สังคม ร้อยละ 5.68 และปัญหาอื่น ๆ ร้อยละ 1.1

6.2 ความคิดเห็นต่อการอยู่อาศัยและการเข้าไปอยู่อาศัยในแฟลต

1) ความคิดที่จะปรับปรุงที่อยู่อาศัย ผู้อยู่อาศัยส่วนใหญ่ไม่สนใจนัก อาจเนื่องจาก ร้อยละ 55.11 เป็นผู้ที่เข้ามาเช่าบ้านอยู่อาศัย มีร้อยละ 26 เห็นว่าสภาพที่เป็นอยู่ดีอยู่แล้ว และอีกร้อยละ 18.37 มีความเห็นว่าควรปรับปรุงที่อยู่อาศัย มีเพียงร้อยละ 0.57 เท่านั้นที่อยากหาที่อยู่ใหม่

2) ความคิดที่จะย้ายเข้าไปอยู่อาศัยในแฟลต ร้อยละ 28.79 เห็นด้วย กลุ่มใหญ่ที่สุดคือ ร้อยละ 40.91 ไม่ออกความเห็น และร้อยละ 30 ไม่เห็นด้วยกับความคิดเห็น

6.3 ความคิดเห็นในด้านการมีส่วนร่วมในชุมชน

ร้อยละ 92.61 มีความคิดว่าการปรับปรุงชุมชน โดยเห็นว่าควรปรับปรุงระบบการระบายน้ำมาเป็นอันดับหนึ่ง ร้อยละ 57.39 ถนนและทางเท้า เป็นอันดับ 2 ร้อยละ 19.70 ปัญหาลำดับ3 ที่ให้ความสนใจคือ การกำจัดขยะ ร้อยละ 10.98 ส่วนการมีส่วนร่วมและการให้ความร่วมมือในการปรับปรุงชุมชน ส่วนใหญ่ร้อยละ 72.91 ยินดีให้ความร่วมมือตามสมควร มีร้อยละ 19.7 ที่เห็นว่าไม่ยินดีให้ความร่วมมือ(รายละเอียดในตาราง ก.15 ในภาคผนวก ก)

สรุป

ผลการสำรวจชุมชนแออัดในเขตคลองสาน ในปี 2530 ซึ่งเป็นการสำรวจเพิ่มเติม และในชุมชนเดิมที่เคยทำการสำรวจไว้แล้ว พบว่า ในชุมชนเดิมที่ใช้เป็นกรณีศึกษา 12 แห่ง ลดจำนวนลงเหลือเพียง 10 แห่ง มีชุมชนที่ถูกรื้อล้างเหลือไม่ถึง 30 หลังคาเรือน 2 แห่ง คือ ชุมชนข้างโรงเรียนกุลศิริศึกษา ในแขวงคลองสาน และชุมชนซอยโรงเรียนมิตรพลฯ ในแขวง คลองตันไทร ขนาดพื้นที่ชุมชนลดขนาดลงจาก 114.07 ไร่ เหลือ 105.25 ไร่ มีจำนวนบ้าน เพิ่มขึ้น จาก 1,531 หลังในปี 2528 เป็น 1,699 หลังในปี 2530 และจำนวนครัวเรือนก็มีการ เปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นจาก 1,803 ครัวเรือนเป็น 2,054 ครัวเรือน แนวโน้มดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของชุมชนแออัดในเขตคลองสานที่รองรับประชากรเพิ่มมากขึ้น ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ชุมชน ถูกลดจำนวนลงเพื่อกิจกรรมประเภทอื่น ๆ

ในบทต่อไปจะเป็นการนำเสนอแผนงาน นโยบายและมาตรการของรัฐที่เกี่ยวข้อง หรือส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่เขตคลองสาน